CORINA NICOLESCU

ICOANE VECHI ROMÂNEŞTI

Împreună cu pictura murală și cu broderiile, icoanele întregesc prețiosul tezaur al artei vechi românești. Studiile din trecut au dat la iveală doar o parte din ele. În albumul de față s-a selecționat un mănunchi restrîns dintre cele mai caracteristice icoane existente atît în colecțiile muzeelor, cît și în mînăstirile și bisericile din România. Icoanele au jucat un rol important mai întîi ca obiecte de cult, alcătuind ansambluri sub forma iconostaselor sau tîmplelor; ele nu lipseau de asemenea din palatele domnești și metropolitane, din paraclisele curților, din locuințele celor avuți și casele modeste ale țăranilor. Cu rare excepții, exemplarele prezente în album sînt creația artiștilor locali care au continuat cu strălucire tradiția bizantină pînă în pragul secolului al XIX-lea. În alegerea icoanelor s-a ținut seama de valoarea lor artistică în primul rînd, urmărindu-se însă și varietatea de interpretare, desen, colorit etc., a zugravilor din Țara Românească, Moldova și Transilvania. Autoarea acestei lucrări, doctor în Istoria artei medievale, este specialistă în arta bizantină și arta veche românească, publicînd din 1945 pînă azi o serie importantă de lucrări în acest domeniu.

Diapozitivele şi fotografiile alb-negru:
RADU BRAUN, SEVER CERNESCU
şi IRINA GHIDALI.

Pe supracopertă: *Învierea lui Lazăr.* Detaliu.

CORINA NICOLESCU

ICOANE VECHI ROMÂNEŞTI

EDITURA MERIDIANE, BUCUREŞTI, 1971

CĂTRE CITITOR

Preocuparea de a cunoaște arta icoanelor este azi în atenția tuturor. Iubitorul de frumos și omul de cultură doresc să cunoască icoane. Aceste opere de artă proprii țărilor Europei sud-estice au fost descoperite relativ recent marelui public, mai ales datorită cercetărilor din ultimele decenii. Răspîndite pe o largă zonă de moștenire a culturii și artei bizantine, care cuprinde întreaga Peninsulă Balcanică, vechea Rusie cu iradieri în sudul Poloniei și în Slovacia, Georgia, Armenia, Libanul, Siria și Abisinia, icoanele au avut în trecut un îndoit rol ca obiecte de cult și opere de artă. Ele oglindesc spiritualitatea lumii medievale, reprezentînd de fapt adevărate izvoare istorice pentru înțelegerea gîndirii acestei lumi. Emoționînd prin sinceritatea sentimentelor, unele icoane impresionează datorită însușirilor deosebite pe care le însumează ca opere de mare concepție artistică și desăvîrșire tehnică. Împreună cu pictura murală și cu broderiile, icoanele constituie unul dintre cele mai prețioase tezaure ale moștenirii culturale, aparținînd evului mediu românesc. Publicate în număr destul de mare, îndeosebi în reviste, ele au intrat încă prea puțin în circulația largă a publicului românesc și din străinătate. Expozițiile de artă veche, organizate în trecut și în ultimii ani dincolo de hotarele țării, au trezit tot mai mult interesul pentru icoanele românești. De aceea ne-am propus în albumul de față de a înmănunchea o serie de icoane alese, *lucrări de artă, care prin meșteșug și concepție vădesc continuarea în forme proprii de către zugravii locali a strălucitei tradiții bizantine, apusă la mijlocul secolului al XV-lea, o dată cu căderea Constantinopolului sub stăpînirea imperiului otoman.*

Icoanele alese în acest album vor dezvălui cititorului bogăția și varietatea concepției artistice a unui mare număr de zugravi, care au lucrat secole de-a rîndul în Țara Românească, Moldova și Transilvania. Pe temeiul muncii acestor meșteri, ale căror nume se cunosc rar — Nichita și Dobre, răsplătiți de Alexandru cel Bun pentru zugrăvirea unor monumente, Dragoș din Iași, zugravul de la Arbore, Gheorghe din Trikalla, meșterul de curte al lui Petru Rareș, Mina, zugravul lui Mihai Viteazul, semnat la Căluiu, Dobromir de la Argeș, Matei, Stoian, Stroe, Pârvu Mutu ș.a. — s-a putut clădi școala de pictură românească modernă din secolul trecut.

11. XI. 1969, București

Originea icoanelor trebuie căutată în pictura caracteristică primelor veacuri ale creștinismului, mai ales în Egipt. Din vechea concepție a artei helenistice s-a născut tradiția atît de vie a portretului realist în arta egipteană și coptă, atît de înfloritoare în veacurile I—IV, cunoscută azi mai ales prin frumoasele portrete de la Faiuma și Antinoe. Portretele zugrăvite în encaustică, pictură în ceară, o tehnică proprie primelor veacuri, stau la baza icoanelor care începînd din secolul al VI-lea ocupă un rol tot mai larg în pictura bizantină. În vechiul Egipt, ca și în Egiptul copt, devenit creștin sub stăpînirea bizantină, arta portretului juca un rol deosebit de important. Imaginea mortului, cu însușirile sale realiste era zugrăvită în tempera sau encaustică pe capacul sarcofagului sau pe o placă de lemn. Redat de obicei în vîrsta de tinerețe, cam între optsprezece și treizeci de ani, acest portret se lega de concepția despre viața viitoare a vechilor egipteni. Pictorul trebuia să exprime conținutul adînc sufletesc al celui mort, de aici și realismul expresiei acestui gen de portrete. Desigur că cele mai vechi icoane făcute în Orient, reprezentînd pe Maria sau Isus, ca personaje istorice, aveau caracterul de viață expresivă, cu însușiri realiste așa cum sînt chipurile de pe sarcofagele de la Faiuma. Aceste portrete sînt la baza icoanelor zise « bizantine », care au dăinuit pînă în pragul secolului trecut în toată Europa Orientală și în Orientul Creștin. Icoanele păstrate din secolul al VI-lea la mînăstirea Sf. Ecaterina, faimosul centru cultural și artistic al Orientului Apropiat, întemeiat de Justinian la Muntele Sinai, ne-au dat lumini noi asupra începuturilor acestui domeniu al picturii bizantine și orientale.

Icoana bizantină mai tîrzie, întocmai ca și aceea realizată în lumea românească și balcanică, este un portret idealizat. De altfel chiar termenul grecesc εἰκών « ikon » înseamnă chip, adică portret. Păstrîndu-și acest sens, în textele de veche limbă românească se folosește cuvîntul «chip» și «a închipui» pentru a denumi icoana și acțiunea artistului de a o realiza.

Spre deosebire de pictura murală condiționată de formele arhitectonice ale monumentului pe care-l împodobește, icoana este o operă de artă care trăiește independent de lumina și de mediul în care a fost făcută. De aceea trebuie să aibă

lumina ei proprie, pe care i-o dă fondul de aur. Întocmai ca pictura de șevalet, ea este destinată să fie admirată de-aproape, pusă într-o firidă, pe o masă sau un altar la înălțimea normală a ochiului. De aceea zugravului i se cere o desăvîrșită măiestrie în realizarea detaliilor. El folosește materiale prețioase, tonurile calde fiind vibrate pe fonduri de aur, care dau icoanelor strălucirea smalțurilor sau a mozaicurilor. Sub raportul conținutului, icoana în prima ei etapă s-a deosebit de pictura murală care era ilustrativă și narativă. Avînd mai ales caracter dogmatic, icoanele reprezentau portretul lui Isus Christos, al Mariei și al celorlalți sfinți, cu tendința desprinderii de text, idealizînd treptat imaginea istorică.

« Fiecare icoană se leagă de un prototip istoric și artistic foarte îndepărtat în vreme. » [1] Cu alte cuvinte, icoana constituie un document dintre cele mai importante, care dincolo de valoarea artistică, prin conținutul de idei și execuție tehnică, lămurește școlile și mediile de artă, personalitățile artistice, legăturile cu alte țări, curentele culturale care ajungeau pînă în mediul românesc. Într-o fază mai tîrzie, în arta bizantină ca și în arta popoarelor care au continuat tradiția artistică a Constantinopolului, spiritul narativ își face loc tot mai mult și în icoane. Acestea reprezintă întregul ciclu al Patimilor, marile sărbători (praznicele), viața unor sfinți sau chiar întregul sinaxar, ilustrînd direct texte de caracter istoric. Sub acest aspect icoanele rusești au în cel mai înalt grad caracter narativ; în același spirit de dezvoltă, mai ales în secolul al XVII-lea și al XVIII-lea, pictura de icoane populară, în țările române, în lumea balcanică și a Orientului Apropiat. Mai rar apar în icoane teme liturgice.

În raport cu numărul mare de icoane păstrate în țara noastră ca și în lumea întreagă se poate afirma că studiul acestui domeniu artistic este încă în faza de început.

Cercetările ultimelor decenii făcute în colecțiile românești, ca și în tezaurele altor țări, au dat la iveală numeroase icoane tăinuite prin muzee și mînăstiri, a căror frumusețe și valoare originară era de multe ori ascunsă de repictări și adaosuri ulterioare. Înlăturarea renovărilor nedibace adăogate în decursul vremii a redat unui mare număr de icoane aspectul lor inițial, în U.R.S.S., Jugoslavia, Bulgaria, Grecia, Italia și în țara noastră.

Cîteva mari expoziții de renume internațional au pus în valoare icoane mai puțin cunoscute, strînse din colecțiile marilor muzee ale Italiei, Marii Britanii, Statelor Unite, Greciei etc. În cadrul expoziției *Arta bizantină, artă europeană* [2] organizată în anul 1964 la Atena, au fost cuprinse peste o sută icoane, începînd din secolele X—XI pînă în secolul al XVII-lea. Un alt prilej deosebit de cunoaștere

[1] I. D. Ștefănescu, *Icoane de artă în Moldova*, MMS, 1959, XXXV, 9—12 p. 590.
[2] *L'art byzantin, art européen, Palais de* Zappeion, Athena, 1964.

a bogăției icoanelor grecești a oferit-o expoziția de artă cipriotă *Trésors de Chype* [1]. Procesul de osmoză al artei bizantine și al celei romanice sau gotice petrecut în Cipru își găsește paralele în Dalmația, Serbia și Transilvania. La Geneva, concomitent cu expoziția tezaurelor cipriote, au fost prezentate în Muzeul Rath 208 icoane selecționate din colecțiile existente în Elveția [2]. Expoziția a avut marele avantaj de a înfățișa comparativ, în același ansamblu, icoane din întreaga arie de răspîndire a artei bizantine: Grecia, Albania, Serbia, Bulgaria, Rusia, Țările Române și Asia Mică. Această primă încercare este de un interes cu totul deosebit pentru a putea înțelege mai clar fondul comun al artei Europei Orientale, desprinzînd în același timp particularitățile locale.

În același spirit s-a organizat o expoziție la München, deschisă în luna octombrie a anului 1969 [3]. Cea mai recentă descoperire în acest domeniu o constituie icoanele melkite, strînse într-o mare expoziție deschisă la Beyrut, în anul trecut [4]. Împreună cu pictura abisiniană, icoanele melkite constituie desigur cel mai nou domeniu de caracter folcloric, ultima supraviețuire a tradiției bizantine în lumea Orientului Apropiat.

În țara noastră, expoziția *Pagini de artă închinate Transilvaniei* de la București [5] a fost o adevărată revelație atît pentru marele public, iubitor de artă, cît și pentru artiști și specialiști, dezvăluind o bogăție neașteptată de concepții și modalități de exprimare în culoare, proprii lumii transilvane.

Concomitent cu strîngerea icoanelor în diferite expoziții, cercetătorii acestui vast și interesant domeniu de artă și cultură bizantină au dat la iveală în lumea întreagă tezaure rămase necunoscute, ascunse în vechi mînăstiri. Toate aceste descoperiri recente interesează direct și cercetările de la noi, aruncînd lumini asupra izvoarelor icoanei românești și legăturilor ei cu cele păstrate în lumea răsăriteană și balcanică.

Descoperirea la Muntele Sinai a celei mai unitare colecții de icoane bizantine din secolul al VI-lea pînă în secolul al XIV-lea a oferit posibilitatea de a urmări

[1] *Trésors de Chypre*, 6 Juillet-15 Septembre, 1968, Musée d'Art et d'Histoire, Genève, 1968, 172 pg. +168 fig. Cea mai completă lucrare despre icoanele din Cipru, cunoscută pînă acum, a fost publicată de D. Talbot Rice, *The Icons of Cyprus*, Londra, 1937; idem *Byzantine Icons*, London, 1959.

[2] M. Lazović, E. Rossier, *Les icônes dans les collections suisses*, Genève, 14 Juin-29 Septembre 1968, Musée Rath (cu o introducere de M. Chatzidakis și V. Djurić), Geneva, 1968. În cuprinul acestei expoziții au fost incluse și șaisprezece icoane românești, cele mai multe din Transilvania, aflate în colecția Schweitzer din Lucerna.

[3] H. Skrobucha, *Ikonen, 13. bis. 19. Jahrhundert*, Haus der Kunst München, 11. Oktober 1969 bis 4. Januar 1970, München, 1969.

[4] V. Cîndea, S. Agémian, *Icônes melkites*, Exposition organisée par le Musée Nicolas Sursock du 16 mai au 15 juin 1969, Beyrouth, 1969.

[5] Expoziția a fost organizată la Muzeul de artă al R. S. România, cu, prilejul Semicentenarului Unirii, de la 29 noiembrie 1968 la 15 aprilie 1969, fiind deschisă apoi la Cluj între 28 aprilie și 15 mai, la Oradea Mare în iunie-iulie și la Sibiu în august dec. 1970.

evoluția acestui gen de artă în ansamblu, mînă în mînă cu pictura murală [1]. Icoanele timpurii, ca și acelea din ultima fază a artei bizantine, au circulat în toată lumea de moștenire artistică bizantină, ele se găsesc în număr mare în colecțiile muzeelor din U.R.S.S., Grecia, Italia și țările balcanice. Într-o frumoasă lucrare, prezentînd toate operele de artă bizantină din secolul al IV-lea pînă în secolul al XV-lea aflate în U.R.S.S., A. Banck [2] a dat la iveală noi icoane, cele mai multe păstrate în Muzeul Ermitaj din Leningrad și Galeria Tretiakov din Moscova. Un cercetător al artei bizantine de mare prestigiu, M. Chatzidakis, a publicat un studiu monografic foarte prețios despre icoanele grecești tîrzii aflate în tezaurele Veneției [3], oraș unde au lucrat mulți și vestiți iconari greci, refugiați aci după căderea Constantinopolului. Icoane cu însușiri artistice, realizate în secolele XVI—XVIII de artiști renumiți ai acestei școli de pictură, s-au păstrat în număr mare în toată lumea balcanică și în colecțiile românești (biserica Sf. Nicolae din Șcheii Brașovului, mînăstirea Prislop, Muzeul de artă, biserica Crețulescu din București etc.) [4].

Paralel cu cercetarea icoanelor orientale, bizantine și grecești de școală cretană, în Iugoslavia s-au studiat valoroasele icoane păstrate mai ales în Serbia Veche și Macedonia. Cu prilejul celui de al XII-lea Congres de studii bizantine din anul 1961, s-au strîns pentru prima dată, într-o frumoasă și interesantă expoziție la Ohrida, aproape o sută de icoane începînd din secolele XII—XIII pînă în veacul al XVII-lea. În catalogul acestei expoziții, cu un interesant studiu introductiv [5], sînt prezentate cele mai semnificative icoane realizate în atelierele constantinopolitane și interpretările locale ale unor artiști din Serbia, Dalmația sau Veneția, lucrînd în spiritul artei bizantine. Cele mai vechi icoane de mare valoare artistică aparțin grupului de zugravi de la Ohrida, centru deosebit de important pentru înțelegerea prototipurilor unora dintre cele mai vechi icoane românești din secolul al XVI-lea. Al doilea grup este alcătuit din icoanele comandate de principii sîrbi

[1] G. et M. Sotiriou, *Icônes du Mont Sinai*, Athena, 1956, tom. I, 22 p. + 238 pl.; tom II, 1958, text 247 p.

[2] A. Banck, *Byzantine Art in the collections of the USSR*, Leningrad-Moscova, 1965; unele dintre aceste lucrări sînt prezentate și în lucrarea lui V. Lazarev, *Storia della pittura bizantina*, Torino, 1967; o lucrare de ansamblu asupra icoanelor bizantine, care nu ne-a fost accesibilă, de aceea ne mulțumim doar s-o cităm, este aceea de W. Feliccetti-Liebenfels, *Geschichte der byzantinischen Ikonenmalerei*, Olten-Lausanne, 1956.

[3] M. Chatzidakis, *Icônes de Saint-Georges des Grecs et la Collection de l'Institut hellénique de Venise*, Veneția, 1962; pentru icoanele bizantine și postbizantine este important și catalogul colecției Elena Stathatos, de A. Xyngopoulos, *Collection Hélène Stathatos. Les objets byzantins et post-byzantins*, Limoges, 1957; idem, *Icônes du XIIIe siècle en Grèce*, in volumul « L'Art byzantin au XIIIe siècle », Symposium de Sopocani, 1965, Beograd, 1967, pp. 77—82+14 pl.

[4] C. Nicolescu, *Icônes grecques dans les collections de Roumanie* (Comunicare în manuscris pentru cel de al II-lea Congres de Studii sud-est europene și balcanice de la Athena, mai 1970).

[5] Vojislav J. Djurić, *Icônes de Yougoslavie*, Belgrad, 1961, 14 p. + CXIX pl. (cu o prefață de Svetozar Radojcić); vezi și publicația lui Svetozar Radojcić, *Die Serbische Ikonenmalerei vom 12. Jahrhundert bis zum Jahre 1459*, Jahrbuch der österreichischen byzantinischen Gesellschaft, V, Graz-Köln, 1956; idem, *The icons of Serbia and Macedonia*, Beograd, 1963.

unor artişti greci sau locali, lucrînd în atelierele bizantine. Dintre acestea prea puţine s-au mai păstrat în Jugoslavia, cele mai multe dintre ele fiind duse ulterior la mînăstirea Chilandari de la Muntele Athos, în Italia, Spania şi Franţa. A treia serie de icoane sînt cele produse în mediul bizantin, italianizat, al coastei Adriaticii, unde pe fondul tradiţional s-au grefat elemente ale artei romanice, gotice şi de Renaştere. Icoanele de şcoală cretană executate de meşterii itineranţi, care au străbătut întreaga Peninsulă Balcanică, lăsînd opere de seamă în Serbia ca şi în ţările române, formează o grupă foarte mare şi mai recentă. O ultimă categorie cuprinde operele create de slavii sudici, în timpul stăpînirii otomane. De asemenea, în Jugoslavia s-a început şi publicarea unor studii monografice, urmărind o anumită şcoală caracteristică unei regiuni [1].

În Republica Federală a Germaniei se manifestă în ultima vreme un interes deosebit pentru icoane, în mare parte stimulat de activitatea Muzeului din Recklinghausen, de lîngă Aachen [2]. În această interesantă şi bogată colecţie, unică în Europa Occidentală, sînt cuprinse patruzeci şi nouă de icoane pe sticlă din Transilvania, iar recent a fost achiziţionată o icoană moldovenească a sf. Dumitru, datînd din veacul al XVI-lea [3]. În toate aceste studii cercetătorii s-au preocupat mai ales de latura artistică a picturii de icoane sau de prezentarea lor ca noi documente preţioase pentru înţelegerea vastului domeniu al artei bizantine. La Paris a apărut o lucrare consacrată în mod deosebit conţinutului teologic al picturii de icoane [4]. Una dintre cele mai recente şi mai preţioase lucrări în acest domeniu, ca o încununare a descoperirilor din ultimele două decenii, s-a publicat la München şi Paris [5]. Reunirea în acelaşi volum a icoanelor din diferite ţări este elocventă pentru stabilirea originei comune a icoanei, în lumea helenistică a Orientului Creştin, de care au fost permanent strîns legate ţările române şi ţările balcanice. Se desprind,

[1] M. Ljubinkovic-Corovic, *Ohrid. Icons from the thirteenth and fourteenth Centuries*, Jugoslavia 5 (Macedonia), Beograd, 1952, 81 p; idem, *Les icônes de l'école de Pec. XVIe—XIXe siècles*, Muzeul Naţional, Belgrad, 1955; idem, *La peinture médiévale à Ohrid*, în volumul « Ohrid », « Recueil des travaux du passé historique et culturel d'Ohrid », Ohrid, 1961, pp. 119—144; G. Tomić, *Les peintures d'icônes de Boka Kotorska, XVIIe—XIXe siècles*, Muzeul Naţional, Belgrad, 1957.

[2] În cei doisprezece ani care s-au scurs de la înfiinţare, muzeul a ajuns la cea de a patra ediţie a unui frumos catalog ştiinţific, organizînd şi o serie de expoziţii în care se prezintă colecţii de icoane din diferite ţări (Franţa, Polonia etc). Heinz Skrobucha, *Ikonen-Museum*, Kunstsammlungen der Stadt Recklinghausen, Recklinghausen, 1968, ed. IV; sub semnătura aceluiaşi autor a apărut în 1966 studiul « *Le message des icônes* », publicat la Friebourg; idem, *Sammlung Popoff. Russische Ikonen vom 15.—19. Jahrhundert*, Kunstsammlungen der Stadt Recklinghausen, Recklinghausen, 1965. In jurul acestui muzeu s-a creat o societate « Icoana », preocupată de colecţionarea şi studierea icoanelor.

[3] C. Nicolescu, *Lucrări de artă românească în muzeul de icoane de la Recklinghausen*, (R.F.G.), RM, 1970, VII, nr. 1, pp. 43—46, fig. 1—2.

[4] L. Ouspensky, *Der Sinn der Ikonen*, Berna-Olten, 1952; idem, *Essai sur la théologie de l'icône dans l'église orthodoxe*, Paris, 1960.

[5] K. Weitzmann, M. Chatzidakis, K. Mijatev, S. Radojcić, *Frühe Ikonen. Sinai, Griechenland, Bulgarien, Yougoslawien*, München, 1966 (lucrarea s-a publicat de asemenea în limba franceză la Paris şi Grenoble, tot în 1966).

de asemenea, particularitățile locale cu nuanțe foarte fine, care constau mai ales în variații ale coloritului, interpretarea figurilor și expresia sentimentelor.

Interesul acordat în ultimii ani artei de moștenire bizantină s-a extins și în Ungaria, Cehoslovacia și Polonia. În Ungaria s-a organizat recent o expoziție cu lucrări provenind de la vechile comunități de negustori sîrbi care au trăit în această țară. Catalogul sumar al acestei expoziții este interesant pentru că pune în circulație o serie de obiecte comune lumii balcanice și țărilor române în secolele XVI—XVII [1]. În Slovacia s-a întemeiat în localitatea Bardejov [2] un muzeu în care s-au strîns numeroase icoane. Unele lucrări oglindesc aici ca și în sudul Poloniei [3] înrîurirea zugravilor din Moldova și nordul Transilvaniei.

Expozițiile și studiile citate realizate în ultimele două decenii [4] au deschis un orizont mai larg pentru conoașterea picturii de icoane, în cadrul căreia se pot desprinde cîteva grupuri mari, școlile naționale, ale căror rădăcini adînci coboară uneori pînă în primele secole ale artei paleocreștine.

Cele mai vechi icoane legate direct de sursa lor egipteană și coptă s-au realizat în Orientul Apropiat, avînd caracter comun cu miniatura și pictura murală. Cea de a doua grupă cuprinde icoanele bizantine propriu-zise legate de tradiția picturii helenistice, avînd drept centre Constantionopolul și Thesalonicul, de unde s-au răspîndit, în ultima etapă, în toată lumea balcanică și estul Europei, influențînd creația artistică din Serbia, Bulgaria, Țările Române și Rusia. Icoanele zise de școală veneto-cretană, realizate mai ales după căderea Bizanțului sub stăpînirea otomană, în lumea insulară a Greciei și la Veneția, produs al sintezei dintre arta bizantină și cea occidentală a prerenașterii și Renașterii italiene, și-au găsit o largă răspîndire în țările balcanice și în lumea românească. Pictura de icoane dezvoltată pe temei bizantin a dobîndit în vechea Rusie încă de timpuriu trăsături cu totul originale, datorită unor mari artiști ca Theofan Grecul, Andrei Rublev ș.a.

În această largă grupare trebuie să acordăm un loc deosebit icoanei românești, care prezintă trăsături proprii cu unele note originale, mai ales în Moldova și Transilvania. Sub raportul tehnicii, majoritatea icoanelor românești și balcanice sînt lucrate în tempera pe lemn, echivalînd cu pictura medievală occidentală de șevalet. Au existat de asemenea icoane în encaustică, mozaic, ca și icoane săpate în os, fildeș, steatită sau lemn, icoane ciocănite, gravate în metal și icoane brodate. În Țările Române domină cele zugrăvite pe lemn. Nu cunoaștem decît

[1] A. Somogy, *Regi Szerb Egyházmüveszet*, Budapesta, 1965.

[2] Al. Fricky, *Objavené poklady*, în revista «Krásy Slovenska,» XLIV, nr. 9/1967, p. 336—339+6 fig.; 10/1967, p. 368—370 + 4 fig. 11/1967 p. 422—425 + 4 fig.; idem, *Ikonenmalerei in der Ostslowakei*, în «Slovenske kupele», 1969, 5, p. 14—17; St. Tkác, *Icony na Slovensku*, Slovenska Národná Galeria, Bratislava, 1968.

[3] Janina Klosinska, *Ikonen aus Polen*, Ikonenmuseum Recklinghausen, 12 Juni bis 31 Juli 1966.

[4] Corina Nicolescu, *Studii recente despre icoane*, în MMS, 1969, XLV, nr. 5—6, pl. 302—311. Bibilografia comentată a principalelor lucrări despre icoane apărute în ultimele două decenii.

două icoane din metal, aceea a lui Petru Șchiopul [1], lucrare a unui argintar din Țara Românească încadrînd un medalion central pictat, și o mică icoană de la mînăstirea Dintr-un lemn, purtînd marca argintarului Georg May II [2]. Icoane de proporții reduse folosite ca praznicare (cca 20×17 cm), pictate pe pînză groasă de cînepă, s-au păstrat îndeosebi din epoca brîncovenească. În Transilvania, plăci de lemn lucrate cu aceleași procedee ca și icoanele detașabile, s-au aplicat pe scoarțele cărților, încadrate în legături de piele [3].

În trecutul artistic și spiritual al țărilor române ca și în întreaga Europă răsăriteană, icoanele au jucat un rol important ca obiecte de cult, în biserici și mînăstiri, alcătuind ansambluri sub forma iconostaselor sau tîmplelor, care separau încăperea altarului (absida principală) de naos. Ele nu lipseau de asemenea din palatele domnești și metropolitane, din paraclisele curților, din locuințele celor avuți și din casele modeste ale țăranilor. Tîmplele constituind adevărate construcții arhitectonice, împărțite în cinci registre suprapuse, sînt în primul rînd prețioase opere de sculptură în lemn acoperită cu stuc aurit și colorat, sub acest aspect fiind legate direct de tehnica icoanelor. Ele cuprind obligatoriu cel puțin patruzeci și una de icoane, începînd cu cele de mari dimensiuni (cca 100×80 cm), denumite icoanele împărătești, așezate în registrul inferior, reprezentînd portretele lui Isus Cristos și al Mariei, alături de scena sau patronul hramului. Urmează apoi în ordine succesivă de jos în sus, în al doilea rînd, cele douăsprezece sărbători principale (praznice), dispuse în ordinea calendarului bisericesc, urmate de șirul celor doisprezece apostoli, de-o parte și de alta a scenei *Deisis (Intercesiunea)*, iar în cel de al treilea registru sînt portretele profeților mesianici. Crucea pe care este zugrăvit Mîntuitorul încadrată de cele două brațe, denumite cu cuvîntul slav « molenii », reprezentînd pe Maria și Ioan Evanghelistul, încununează edificiul monumental al tîmplei, care constituie în vechile biserici românești unul dintre cele mai valoroase ansambluri de sculptură și pictură. În Moldova, la Voroneț, Humor și Moldovița pot fi admirate tîmplele bogat sculptate și aurite, care — cu excepția ultimului registru — păstrează icoane de la sfîrșitul secolului al XVI-lea sau începutul celui următor. În Țara Românească, tîmplele brîncovenești, adevărate dantele de lemn, în care

[1] Icoana a făcut parte din averea domnului ajuns pribeag în Tirol și mort aici, la 1 iulie 1594. Lucrarea a trecut apoi în stăpînirea muzeului arhiducal din castelul Ambras, de la Innsbruck, și în secolul trecut în Muzeul istoric de artă din Viena, nr. inv. m. 155.

[2] Sp. Cegăneanu, *Ceva despre proveniența vechilor noastre argintării*, BCMI, 1911, IV, p. 32, fig. 3; Th. Voinescu, *Noi identificări de meșteri argintari din Transilvania*, Studii Muzeale, I, 1957, p. 32, fig. 9; Icoana se păstrează în colecția Muzeului de artă.

[3] C. Nicolescu, *Miniatura și ornamentul cărții manuscrise din Țările Române, sec. XIV—XVIII*, București, 1964, nr. 54, fig. 37, manuscris din Maramureș datînd din secolul al XVII-lea aflat în Biblioteca filialei Academiei R.S. R. din Cluj. În biblioteca Academiei din București se păstrează manuscrisul nr. 7, tot din Maramureș, de la sfîrșitul secolului al XVI-lea, care provine din biserica com. Sîn Giorgiu și poartă pe scoarța anterioară o frumoasă icoană tipică pentru pictura românească din Transilvania (*ibidem*, nr. 42).

icoanele există uneori intacte, se mai pot admira, la Govora, Schitul Sărăcinești, biserica principală și paraclisul mînăstirii Hurezi, bolnița mînăstirii Bistrița etc. În București, unde monumentele au fost mai mult renovate, s-au mai conservat totuși cîteva ansambluri prețioase, la Cotroceni, biserica Sf. Gheorghe-Nou, biserica Sf. Spiridon-Vechi, paraclisul Mitropoliei ș.a.

Icoanele alcătuiau uneori decorul bisericilor de lemn, lipsite de pictură murală. Cel mai caracteristic exemplu se păstra pînă acum cîțiva ani în micul schit de lemn, ctitoria lui Petru Rareș, de la Văleni, lîngă Piatra-Neamț. Aici, pe pereții văruiți, erau așezate 139 icoane dispuse în ordinea programului iconografic, înlocuind pictura murală. Strînse din principalele mînăstiri și schituri de pe valea Bistriței, icoanele de la Văleni compuneau cel mai prețios ansamblu din secolele XVI–XVII existent în țară. [1] În unele mici biserici din zona sud-vestică a Munților Apuseni, icoanele pe sticlă înlocuiesc pictura murală, dînd și lumină interiorului, prin coloritul lor foarte viu, bazat pe culori complementare. Fără a avea încă o evidență precisă a acestor lucrări, numărul icoanelor de valoare artistică și semnificație istorică din țara noastră se poate aprecia la cîteva mii. Desigur că tezaurele mînăstirilor posedau cu secole în urmă numeroase icoane de preț, care au căzut pradă incendiilor și jafurilor, mai ales în cursul repetatelor incursiuni străine în trecutul tulburat al țărilor române. Din această pricină cele anterioare secolului al XVI-lea sînt relativ rare în colecțiile românești, știm însă din izvoare că au existat. Un povestitor cultivat din secolul al XVI-lea, Gavriil Protul [2], care a asistat la sfințirea bisericii episcopale de la Argeș, în 1517, spune că Neagoe a adus cu mare cheltuială o prețioasă icoană de aur, făcătoare de minuni, venerată la Bizanț. După tradiția mînăstirească de la Bistrița (jud. Neamț), icoana Sf. Ana, existentă și azi în mînăstire, ar fi fost trimisă în anul 1401 doamnei Ana de soția basileului Manuil al II-lea Paleologul și de patriarhul ecumenic Matei, fiind dăruită cu mare solemnitate mînăstirii cîțiva ani mai tîrziu. Icoana Maicii Domnului de la Neamț, după tradiție, este un dar al împăratului bizantin Ioan al VIII-lea Paleologul, făcut lui Alexandru cel Bun, iar la Agapia se păstrează de asemenea o icoană din aceeași familie. Independent de împrejurările istorice reale sau imaginate ulterior [3], în

[1] I. D. Ștefănescu, *Le monastère de Râșca*, Byzantion, 1936, X, fasc. 2, — capitolul *Le trésor de Văleni*, pp. 567—590. pl. XX–XXXV.

[2] Gavriil Protul, *Viața și traiul sfinției sale părintelui nostru Nifon patriarhul Țaringradului care au strălucit între multe patemi și ispite în Țaringrad și în Țara Muntenească*, ed. Tit. Simedrea, extras din BOR, 1937, LV, nr. 5—6, pp. 293—296; *Cronica Țării Romînești, 1260—1690. Letopisețul Cantacuzinesc*, ed. C. Grecescu, Dan Simonescu, București, 1960, pp. 35—36, p. 39, vorbind despre așezarea icoanei se spune: « Și duse și făcătoarea de minune icoană a lui Pantocrator, de care s-au zis mai nainte și o puseră de-a dreapta în biserică, ferecată cu aur și argint și cu mărgăritar mult împodobită »; Tit. Simedrea, *Icoana Junghiată de la Argeș glosă pe marginea vieții sfîntului Nifon* în « Omagiu I.S.S. Dr. Nicolae Bălan Mitropolitul Ardealului », Sibiu, 1940, pp. 710–718.

[3] Al. Elian, *Moldova și Bizanțul în secolul al XV-lea*, în volumul Cultura moldovenească în timpul lui Ștefan cel Mare, București, pp. 140—141.

care au fost aduse aceste icoane în Moldova și de retușările care le-au denaturat în decursul vremii aspectul originar, vechimea lor este evidentă. Toate sînt icoane procesionale de mari proporții, cu două fețe, asemănătoare cu acelea recent cercetate în arta bizantină a secolelor XIII—XIV din Macedonia, care se mai păstrează la Ohrida, mînăstirea Chilandari de la Athos și în unele mînăstiri grecești.

În legătură cu prezența acestor rare icoane, datînd măcar de la începutul secolului al XV-lea, trebuie să subliniem faptul că cele mai prețioase opere de tradiție bizantină, reproducînd prototipuri mai vechi, s-au păstrat tot în această zonă și la mînăstirea Humor. În toate mînăstirile întemeiate în secolul al XIV-lea sau primii ani ai veacului următor (Bistrița, Neamț, Bogdănești, Humor, Pîngărați, Bisericani etc.) s-a transmis tradiția artistică și istorică a existenței unor icoane mai vechi. La Rîșca (jud. Suceava) se păstrau două icoane considerate după amintirea locului că ar fi aparținut unei vechi ctitorii ruinate de la Bogdănești, fiind aduse de Petru Rareș în noua sa mînăstire. Prima icoană reprezintă pe *sf. Nicolae* și a doua pe *Arhanghelii Mihail și Gavril.* O serie de particularități artistice și tehnice le situează în secolul al XV-lea [1]. La Humor (jud. Suceava) se găsesc în pronaosul bisericii un grup de icoane, care sînt atribuite vremii lui Alexandru cel Bun. Două dintre ele par să ascundă sub repictările ulterioare fragmente de pictură mai veche, alte patru bine conservate și neretușate reproduc, în a doua jumătate a secolului al XVI-lea, prototipuri anterioare de mare artă. Între icoanele de la Schitul Văleni, provenind la origine de la mînăstirile Bisericani și Pîngărați, ctitorii ale lui Alexandru cel Bun, apar icoane-portrete ca *Maica Domnului* și *Isus Cristos* sau compoziții ca *Schimbarea la Față,* cu reale calități artistice, care vădesc existența în aceste părți a unei școli de pictură cu rădăcini mai îndepărtate, care coboară pînă la pictura bizantină din secolele XIII-XIV, avînd ca centru Ohrida. N. Iorga [2] și, după el, V. Vătășianu [3] au considerat ca aparținînd epocii lui Alexandru cel Bun un fragment din racla Sfîntului Ioan cel Nou de la Suceava, reprezentînd o scenă din viața sfîntului. Descoperirea recentă a unui nou fragment, existent azi în colecția Muzeului de artă [4], ne îndreptățește să considerăm toată această raclă, decorată la origine cu douăsprezece scene pictate, din care cunoaștem doar două, ca o lucrare din a doua jumătate a secolului al XVI-lea. Unele detalii de ordin tehnic și maniera de lucru sînt apropiate de pictura murală de la Sucevița, cu care fragmentele raclei au cele mai multe analogii dintre toate ansamblurile de pictură murală, ilustrînd istoria sf. Ioan cel Nou. Racla pictată din care cunoaștem cele două icoane este desigur o replică mai tîrzie a primei lucrări, realizată în vremea lui

[1] I. D. Ștefănescu, *Le monastère de Râșca*, pp. 561—564. pl. XIV—XVI.
[2] N. Iorga, *Icoana românească*, BCMI, 1933, fasc. 70, p. 7.
[3] V. Vătășianu, *Istoria artei*, pp. 394—396, fig. 353.
[4] C. Nicolescu, *Un nou fragment din racla pictată a Sf. Ioan cel Nou de la Suceava*, MMS, 1970, 9—12, XLVI, 7—8, pp. 377—390, fig. 1—8.

Alexandru cel Bun. Ferecătura de argint aurit de pe fața anterioară a raclei de lemn reprezintă de asemenea o lucrare mai tîrzie, care a fost aplicată peste pictură către sfîrșitul secolului al XVI-lea. Menționăm cu acest prilej că nu are nimic comun cu această operă așa-zisa raclă a moaștelor sf. Ioan cel Nou, păstrată la Putna, o splendidă lucrare de sculptură datînd de la sfîrșitul secolului al XV-lea, realizată de un mare artist din nordul Italiei.

Opere de artă călătoare, icoanele au circulat în decursul timpului, o dată cu meșterii, de la o provincie la alta și de la o țară la alta. Daruri ale domnilor români dincolo de granițele țărilor române, icoane vestite se mai păstrează în mînăstirile de la Athos [1]. În ctitoria lui Maxim Brancovic de la Kruședol, în Serbia, par să fi lucrat zugravi greci veniți din țările române [2].

În același timp, în țările române în afară de lucrările artiștilor locali se mai găsesc așa cum am arătat icoane timpurii aduse de la Constantinopol sau din alte centre. Icoanele grecești mai recente de școală athonită și cretană au circulat fără întrerupere în număr destul de mare și se păstrează pretutindeni în colecțiile și monumentele românești. Între acestea le menționăm, ca cele mai valoroase, partea centrală și o aripă a unui triptic de la sfîrșitul secolului al XVI-lea atribuit renumitului pictor grec, George Klotzas [3], în colecția Muzeului de artă din București, și icoanele, tot din secolul al XVI-lea, reprezentînd pe *Maica Domnului*, existente într-o serie de monumente din Transilvania ca mînăstirea Prislop [4] și biserica Sf. Nicolae din Șcheii Brașovului [5]. Lucrări provenind din ateliere rusești, poloneze și sîrbești apar de asemenea sporadic în colecțiile românești.

Sub raport istoric, cele mai vechi icoane sau replicile lor, care se bucurau de o venerație deosebită, au jucat un rol important în legăturile populației din diferite zone ale țării. Ele ofereau prilejul unor pelerinaje, însoțite de tîrguri anuale; țăranii din Maramureș și Năsăud se întîlneau cu cei din părțile Sucevei, ale Bistriței și ale Neamțului, iar cei din nordul Olteniei și Banat treceau munții ajungînd la Prislop, Nicula și Radna.

Privite în ansamblu, icoanele românești dețin un loc de seamă în arta noastră veche, în primul rînd prin varietatea de interpretare și modalitățile de realizare

[1] Melchisedec, *Despre icônele miraculose de la Athos de proveniență române*, AAR 1882—1883, V, seria a II-a, p. 217—219; M. Beza, *Urme românești în Răsăritul Ortodox*, București, 1937 (ed. a II-a), p. 37, icoana *Sf. Gheorghe* dăruită de Ștefan cel Mare mînăstirii Zografu; icoana Sf. Atanasie cu portretul lui Vladislav I și al doamnei Ana, planșe în culori între pp. 40—41. Icoana dăruită de Maria de Mangop mînăstirii Grigoriu, G. Millet, *Broderies religieuses de style byzantin*, Paris 1947, p. 79, dă textul grecesc al acestei icoane; «*Rugăciunea făcută de prea credincioasa doamnă Maria Asan Paleologu, doamna Moldo-Vlahiei*».

[2] V. Djurić, *Icônes de Jougoslavie*, p. 61.

[3] Pentru operele lui Klotzas, vezi lucrarea lui M. Chatzidakis, *Icônes de Saint Georges des Grecs*, pp. 74—81, pl. VI, pp. 37—41. Acest cercetător a atribuit tripticul lui Klotzas.

[4] I. D. Ștefănescu, *Monuments d'art chrétien trouvés en Roumanie*, Byzantion, 1931, VI fasc. II, pp. 600—601, pl. 44.

[5] C. Nicolescu, *Icônes grecques* (comunicare in manuscris).

a unor vechi teme de o nebănuită bogăție. Icoanele sînt de asemenea valoroase documente de reconstituire a mediului artistic dintr-o anumită epocă, unele fiind legate direct de pictura murală, unde-și găsesc izvorul. Sînt icoane din secolul al XVI-lea care prin tehnica lor, dar mai ales prin desen, draparea corpurilor și arhitecturi, par rupte din ansamblurile murale. Aceste icoane se caracterizează printr-o concepție monumentală, evidentă în proporția siluetelor înalte de o căutată eleganță, în care planurile sînt reduse la un număr restrîns, desenul fiind conceput sintetic, în linii mari, esențiale, doar pentru a delimita forma [1]. Alteori sînt reluate în pictura murală teme și concepții proprii icoanelor. Pe fațada sudică de la Humor și Sucevița sînt reproduse la altă scară două icoane de origine rusă, iar viața sf. Ioan cel Nou ilustrată în picturile din paraclisul de la Bistrița, în pridvorul mînăstirii Sucevița și pe fațada sudică a Voronețului, par să-și fi avut izvorul în pictura care a ornamentat racla sfîntului.

Moldova oferă o mai mare bogăție de icoane din secolul al XVI-lea în raport cu Țara Românească și Transilvania. În tezaurele mînăstirilor Bistrița, Agapia, Văratec, Neamț, Moldovița, Putna, Humor, Pîngărați, Văleni etc. se păstrează sute de icoane cu reale însușiri artistice și semnificație istorică pentru trecutul cultural al Moldovei. Icoanele din Moldova sînt cunoscute mai temeinic decît cele din Țara Românească și Transilvania datorită numeroaselor studii publicate de I.D. Ștefănescu [2]. Cele o sută treizeci și nouă de icoane păstrate pînă acum zece ani în modesta ctitorie de lemn a lui Petru Rareș de la Văleni (jud. Neamț) ofereau imaginea unitară a picturii moldovenești timp de un veac. Cele mai vechi și mai prețioase ca *Schimbarea la Față* și icoanele reprezentînd *Maica Domnului* și *Deisis* sînt din primele decenii ale secolului al XVI-lea, șirul lor continuîndu-se cu icoanele din a doua jumătate a aceluiași veac, cele datate din timpul lui Ștefan Tomșa și din vremea lui Vasile Lupu. Tot aici se puteau desprinde notele proprii ale mai multor ateliere, legate de vechile mînăstiri de pe valea Bistriței și zona de nord a Moldovei. Judecînd după icoanele păstrate la Văleni, Pîngărați,

[1] Vezi pentru toată această problemă a raportului dintre pictura murală și icoane articolul de un deosebit interes al lui I. D. Ştefănescu, *Averea de artă religioasă a Moldovei. Tezaurul de la Putna*, MMS, 1957, XXXIII, nr. 8—9, pp. 591—601.

[2] În studiul introductiv despre artele somptuare în Moldova, la lucrarea *L'évolution de la peinture religieuse en Bucovine et en Moldavie*, Paris, 1928, autorul face o prezentare de caracter general a icoanelor din secolele XVI—XVIII din nordul țării, pp. 65—74; idem, *Monuments d'art chrétien trouvés en Roumanie*, Byzantion, 1931, VI, fasc. II, p. 599—612; idem, *Le monastère de Râșca*, Byzantion, X, 1935, pp. 567—590, pl. XVIII—XXXV. Un studiu mai recent despre același tezaur, intitulat *Icoane de artă în Moldova*, MMS, 1959, XXXV, nr. 9—12, p. 589—599; idem, *Averea de artă religioasă a Moldovei. Tezaurul de la Putna*. MMS, 1957, XXXIII, nr. 8—9, p. 590—601; idem, *Averea artistica a bisericii ortodoxe din Moldova*, MMS, 1958, XXXIV, nr. 5—6, p. 410—417; idem, *Monumente de artă religioasă. Icoane alese*, GB, 1959, XVIII, pp. 260—268; Corina Nicolescu, *Icoane moldovenești din sec. XVI—XVII aparținînd colecției Muzeului de artă al R. S. România*, Studii Muzeale, V, 1971 pp 3—12, fig 1—10.

Vînătorii-Pietrei ş.a., a existat aici o şcoală de iconari, deosebit de activă în secolele XVI—XVII, continuînd cu strălucire tradiția secolelor anterioare. O altă categorie de icoane aflate la Schitul Văleni se leagă de lucrări înrudite păstrate în mînăstirile din nordul Moldovei, la Suceava, Dragomirna, Moldovița și Sucevița. În colecția Mitropoliei şi în bisericile din Iași se găsesc de asemenea icoane de preţ, zugrăvite de meșterii locali sau comandate unor cunoscuți artiști moscoviți, în vremea lui Vasile Lupu.

În Țara Românească cele mai prețioase și mai vechi icoane sînt azi în colecția Muzeului de artă din București, ele provin din biserica episcopală de la Argeş, din ctitoria Craioveştilor de la Bistrița (jud. Vîlcea) și din mînăstirea Govora.

Bisericile din lemn din Transilvania, mai ales cele maramureşene, adăpostesc tezaure neprețuite de icoane, unele locale, altele aduse din centrul Transilvaniei sau din Moldova, aparținînd secolului al XVI-lea. În Transilvania, icoane interesante există pretutindeni, chiar în bisericile mai recente, care nu ocupă un loc de seamă în istoria arhitecturii şi picturii româneşti, cum sînt de exemplu bisericile din satele Agîrbiciu şi Mînăstireni-Bica, biserica nouă dintr-un cătun al comunei Streiu-Sîngiorgiu, bisericile din Berind, Dragu, Fodora, Mesteacăn-Cutiş etc. Organizarea în anul 1968—1970 la București, Cluj, Oradea-Mare şi Sibiu a expoziției *Pagini de artă închinate Transilvaniei* a oferit pentru prima dată prilejul de a reuni într-un ansamblu peste o sută de icoane de pe tot cuprinsul Transilvaniei, ilustrînd bogăția și varietatea picturii din această parte a țării noastre.

Sub raport tematic, icoanele din prima etapă sînt mai ales portrete. În a doua jumătate a secolului al XVI-lea şi în cel următor apar frecvent temele evanghelice, praznicele, episoadele din viețile sfinților și istoria bisericii. Rar se mai reprezintă şi teme liturgice. La icoanele-portrete din secolul al XVI-lea păstrate în vechile mînăstiri din Moldova se adaugă cîteva lucrări din Țara Românească. Două frumoase icoane au fost descoperite de Al. Odobescu la Schitul Păpușa (jud. Vîlcea), provenind probabil de la mînăstirea Bistrița învecinată. Din aceeași vreme datează și icoana *Maicii Domnului Hodighitria* de la Govora. Icoana *sf. Nicolae* dăruită de Neagoe paraclisului de la Argeş, cu hramul patronului său, poartă data 1517. Alte cîteva prețioase icoane, mai rare ca subiect, interesante sub raport artistic şi istoric, trebuiesc menționate. Prima reprezintă *Plîngerea lui Isus Cristos*, temă rară în vechile icoane româneşti, obişnuită în broderia epitafelor. Întreaga compoziție a scenei, modul de a trata carnația trupurilor și proporția lor, realizarea draperiilor sînt legate direct de pictura murală din aceeași vreme.

Cea mai frumoasă icoană dintre cele păstrate din vremea lui Neagoe Basarab reprezintă portretele sfinților patroni ai Serbiei, *Simeon şi Sava*, la picioarele

cărora este îngenuncheată Despina-Milița cu cele două fiice, Roxana și Stana, purtînd zăbranic negru, îndurerată de moartea soțului și fiului ei. Portretele celor doi sfinți par a fi inspirate de o pictură murală. Ele sînt impresionante atît prin caracterul lor monumental cît și prin expresia figurilor și detaliile anatomice. Osatura și inserția mușchilor sînt realizate cu știința pe care o posedau, la acea vreme, mai ales artiștii de școală occidentală.

O altă icoană unică prin tema ei în arta românească și bizantină, repictată nedibaci în anul 1801, este cea a *Coborîrii de pe Cruce* în care paralelismul dramei Maicii Domnului cu cel al Despinei imprimă o notă nouă, puțin obișnuită zugravilor de tradiție bizantină. Cea mai cuprinzătoare descriere a conținutului dramatic al acestei icoane este dată de I.D. Ștefănescu: « De pe Dealul Golgotei unde străjuiește crucea, se coboară zdrobită de durere Fecioara Maria purtînd în brațe pe Isus Christos iubitul ei fiu „a cărui frumusețe a apus". Din vale și din stînga, urcă greu o altă mamă, Despina Doamna cu fiul ei Teodosie pe brațe. Paralelă îndrăzneață scuzată de adîncimea durerii, mărturie a spiritului occidental realist care a tulburat în lumea noastră discreția și stilul bizantin tradițional » [1].

O frumoasă icoană a *Maicii Domnului Glicofilusa*, purtînd data 1624, se păstra la biserica Ruda-Bîrsești din comuna Bercioi-Argeș [2]. O alta, din secolul al XVI-lea, poate fi admirată în bisericuța cimitirului din Stănești (Vîlcea). În Schitul Brădet (jud. Argeș) se mai păstrează două prețioase icoane ale vechii tîmple, una este o icoană-prăznicar reprezentînd *Înălțarea lui Isus Christos* și, cealaltă, o icoană împărătească de mari dimensiuni, ilustrînd scena *Deisis*. Ultima poartă semnătura lui Staico zugravul din Tîrgoviște care « a scris-o » în anul 1615 [3].

În genere, icoanele-portrete păstrate în Țara Românească și în Moldova din secolul al XVI-lea reproduc, cu unele mici particularități locale, vechile prototipuri legate de operele vestitului centru de artă bizantină de la Ohrida, din secolele XIII–XIV. Acest grup de icoane, mai restrîns numeric, dar cel mai valoros sub raport artistic, este deosebit de îngrijit ca tehnică. Lemnul folosit ca suport este paltinul, cireșul, părul, foarte rar tisa; frecvent, mai ales în secolele XVII–XVIII, apare teiul. Stratul de preparație de stuc este așternut în pături succesive, ajungînd la 5 mm grosime. Modul de pregătire al preparației suportului este asemenea aceluia folosit de zugravi în pictura murală [4]. S-a observat chiar în cel de al doilea strat

[1] I. D. Ștefanescu, *Averea de artă*, MMS, 1957, nr. 8—9, p. 594.

[2] G. Teodorescu, *Biserica Ruda-Bîrsești din comuna Bercioi-Argeș*, BCMI, 1929, XXII, fasc. 62, p. 173, fig. 1.

[3] V. Drăghiceanu, Arh. P. Demetrescu, *Schitul Brădetul—Argeș*, BCMI, 1924, XVII, fasc. 40, p. 72, fig. 6—7.

[4] Am cules multe dintre observațiile de ordin tehnic din studiile Prof. I. D. Ștefanescu, citate mai sus. O altă serie se bazează pe cercetările făcute de Ioana Lazarovici și Gh. Zidaru, restauratori în cadrul Muzeului de artă, cărora le mulțumesc pe această cale. Ele au fost prilejuite de un studiu pe care l-am realizat împreună, la cererea ICOM-ului, multiplicat recent în limba rusă.

prezența unor fibre fine vegetale, probabil de in, care contribuie la mărirea aderenței față de lemn, procedeu folosit și în pictura murală. În Țara Românească, în genere, stratul de preparație se aplica direct pe lemn. În Moldova, se lipesc fîșii de pînză mai ales pentru a unifica muchiile de legătură dintre două panouri sau pentru întărirea cadrului. În Transilvania, din cauza mijloacelor materiale mai modeste, stratul de preparație aplicat direct pe lemn este foarte subțire și friabil avînd o rezistență slabă. Peste această preparație se așterne un fond general de ocru sau cărămiziu, cînd este încă umedă se gravează desenul cu un vîrf ascuțit, alteori se zgîrie peste foița de aur. Rareori delimitarea figurilor și a siluetelor este realizată discret cu culoare sepia. Aureolele sînt marcate cu compasul. Mici rozete sau stele stanțate ornamentează aureolele, așa cum se văd la icoanele din Moldova din secolul al XVII-lea.

În veacul anterior pictorii folosesc procedeele vechi, de bună tradiție bizantină. Ovalul prelung și regulat al feței este construit mai întîi cu un ton general de ocru sau brun deschis, care constituie eboșa. Un al doilea ton este utilizat pentru a preciza linia ochilor, gura și nasul. Accentele figurii, marcînd arcadele frunții, orbita ochilor, bărbia sînt subliniate printr-o a treia nuanță. Modelarea figurilor este obținută în general printr-o trecere dozată cu multă știință de la ocru la brunuri și prin opoziția de pete luminoase și de umbră, care redau volumele. Rar apar și tente verzui. Realizarea draperiilor se face ton pe ton. Paleta zugravilor din prima etapă, secolele XV–XVI, în pictura de icoane ca și în cea murală se reduce la cîteva culori de bază, pămînturi naturale sau oxizi minerali. Brunurile sînt obținute pe baza unui oxid de fier, pentru roșu se folosește cinabrul, iar albastrul este obținut dintr-un carbonat de cupru, azuritul. Zugravul așternea culorile în tușe largi, folosind « zemuri », toți acești oxizi metalici sau naturali avînd ca liant caseina sau oul. Verniurile de bună calitate, date uniform într-un strat gros, nu s-au alterat, protejînd pictura care și-a păstrat gama coloristică proprie zugravului. În această vreme, unele culori, mai ales tonurile de ocru-galben, ocru-auriu, sepia și brun-violet, capătă cîteodată o transparență similară cu aceea a picturii murale. Către sfîrșitul secolului al XVI-lea și în secolele următoare gama cromatică se îmbogățește, adăogîndu-se noi pigmenți. Un document, prețios, poate unicul în istoria artei românești și balcanice pentru cunoașterea coloranților folosiți în anul 1600, este o listă de cumpărături [1] pe care trebuia să le facă la Veneția trimisul lui Mihai Viteazul, Mina Zugravul, cel care a realizat pictura mînăstirii Căluiu. În această listă sînt indicate exact cu denumirea italiană diferitele culori și alte materiale necesare picturii, ca: « smaltino, verde azzuro, terra verde, cinabrio, verde aramo, indico, laca fino, mino, bolo armeni (co), sbiata, olio de saffo, vernice, orpimento . . . ». Pe rama unei

[1] *Documente Hurmuzaki*, XII, p. 602.

icoane reprezentînd *Adormirea Maicii Domnului*, din a doua jumătate a secolului al XVII-lea, s-a păstrat unica și cea mai veche paletă a unui pictor român.

Icoanele din secolul al XVI-lea existente în cele trei țări române se deosebesc de cele tîrzii și printr-o serie de trăsături de stil. În cele mai vechi, figurile au caracter statuar, veșmintele îmbracă trupul, fiind modelate în tușe largi care alunecă în sensul formei. Umbrele sînt realizate în cele mai multe cazuri ton pe ton, iar luminile sînt așternute cu alb sau ocru deschis. Siluetele au proporția celor din pictura murală. Eleganța mișcărilor, expresia interiorizată a figurilor, caracterul statuar realizat din modelarea trupurilor prin draperiile antice se regăsesc în pictura bisericilor, în miniaturile și broderiile vremii lui Ștefan cel Mare și a urmașilor săi.

În acest prim grup se situează icoanele de la Humor, Rîșca, Văleni etc., amintite mai sus, cele de la Bistrița, Govora, Argeș și Stănești din Țara Românească, tripticele de la Agîrbiciu și Mînăstireni-Bica (jud. Cluj) și cîteva icoane descoperite recent în biserica maramureșană Budești-Susani [1].

Icoanele din secolul al XVII-lea, în Moldova ca și în Țara Românească, sînt lucrate mai puțin îngrijit, sub raport tehnic, meșterii acordînd uneori o mai mică importanță suportului de lemn — în cele mai multe cazuri de tei — ca și stratului de preparație. Culorile, mai bogate și mai vii decît în trecut, sînt așternute uneori în pete mari, peste care se realizează convențional, cu hașuri regulate de aur, modelajul draperiilor. Datorită folosirii în cantitate mare a aurului, culorile dobîndesc o strălucire deosebită, asemenea smalțurilor sau mozaicurilor. În această etapă, distribuirea umbrelor și luminilor apare de multe ori cu totul artificială. Desenul își pierde treptat caracterul sintetic, zugravii nu mai știu să dea trupurilor proporția statuară iar figurilor expresia sentimentelor. Sîntem de fapt în etapa manierismului picturii feudale românești, în care pitorescul detaliilor, liniatura filigranată care tivește veșmintele și arhitecturile, împreună cu strălucirea coloritului, suplinesc pierderea concepției monumentale. Uneori în aceste icoane intervin bogate peisaje și arhitecturi în care se întrezărește tendința de a reda adîncimea spațiului și a evoca silueta monumentelor locale. Icoanele din Țara Românească cele mai numeroase aparțin mai ales epocii brîncovenești, după numele principelui Constantin Brîncoveanu, care a dat mai mare strălucire artei de la la sfîrșitul secolului al XVII-lea. În pictura icoanelor din această vreme apar deseori elemente baroce în tratarea mobilierului și a arhitecturilor, îmbinate cu realizarea tradițională a figurilor. Alteori, chipurile sînt evident influențate de pictura occidentală, așa cum sînt icoanele împărătești de la vechea mitropolie din Tîrgoviște sau unele dintre icoanele de la Hurezi. Pictura este luxoasă în execuție și impresionează prin caracterul ei fastuos, dar emoționează mai puțin prin expresia sentimentelor.

[1] Marius Porumb *Trei icoane inedite din biserica din Susani jud. Maramureș*, Studia Universitatis Babeș-Bolyai Series Historia, 1969 nr. 2.

Către sfîrșitul secolului al XVI-lea dar mai ales în veacul următor artiștii acordă o importanță deosebită fondului și cadrului icoanelor datorită sculpturii. Multe dintre icoanele moldovenești și din Transilvania se caracterizează prin fondul sculptat și aurit, lucrat pe un strat de preparație mai gros, în care s-au săpat motive vegetale de tipul Renașterii. Ținînd seama de apariția tîrzie a acestui procedeu decorativ în arta românească și de caracterul motivelor folosite, care amintesc uneori Renașterea, considerăm că el a apărut sub înrîurirea altarelor occidentale, existente în Transilvania și în Polonia. Bogăția fondurilor și a ramelor sculptate trebuie pusă în legătură cu dezvoltarea generală pe care sculptura de acest gen o capătă în arta moldovenească în ultimii ani ai secolului al XVI-lea și în veacul următor. Relieful în « méplat », în care domină motivele abstracte rezultate din împletituri și crestături geometrice de tip popular, caracterizează sculptura moldovenească în etapa anterioară. Rar — așa cum este la Moldovița — pe aceeași piesă de mobilier astfel de ornamente se îmbină cu motive vegetale. Către sfîrșitul veacului al XVI-lea tîmplele, tetrapodiile, ramele icoanelor, sînt bogat împodobite cu motive vegetale, la care uneori se adaogă și păsări, ca la tîmpla de la Voroneț. Iconostasul de la Moldovița, cel mai frumos din tot acest grup, poartă data 1599, iar tetrapodiile de la Sucevița fac parte din zestrea originară a mînăstirii, legîndu-se direct de cele de la Moldovița, contemporane cu tîmpla. În aceeași vreme, către anul 1600, se situează o prețioasă icoană de la Sucevița, care reprezintă în cîmpul central cinci sfinți în picioare, iar deasupra scena *Sf. Treimi*. Bogatul chenar sculptat care o încadrează se leagă direct de mobilierul amintit și de ornamentele care despart registrele, în pictura mînăstirilor Sucevița și Dragomirna. Cîteva broderii, dăruite de Ștefan Tomșa mînăstirii Dragomirna, poartă același decor.

Pictura de icoane pe lemn din Transilvania constituie un vast și important domeniu al artei românești, a cărui cercetare este abia la început [1]. Pînă acum studiile anterioare s-au îndreptat mai ales asupra icoanelor pe sticlă al căror colorit pitoresc a atras atenția amatorilor de artă. Ca pictură populară « naivă » ele au intrat în circuitul universal, datorită expozițiilor organizate în ultimii ani și prin albumul publicat recent [2]. Acest gen de artă țărănească reprezintă transpunerea în materiale ieftine, cu mijloace tehnice simple, a picturii de icoane pe lemn cu însușiri artistice superioare bazate pe o tradiție mult mai bogată. Conținutul iconografic al celor

[1] Cercetarea noastră a început în 1959—1960 cînd am luat contact pentru prima dată cu colecțiile de icoane din muzeele de la Sighișoara, Brașov, Sighet, Năsăud, Cluj, Timișoara. Ea s-a extins apoi în bisericile din zona Sibiului, Făgărașului, Brașovului și în Maramureș. În ultimii ani am avut posibilitatea de a studia și selecționa un bogat material de cca 500 icoane pe lemn și pe sticlă, strîns în colecțiile Arhiepiscopiilor din Sibiu și Timișoara și ale Episcopiilor din Arad și Cluj. Un fond important se păstrează în biserica și depozitul colecției bisericii Sf. Nicolae din Șcheii-Brașovului.

[2] Cornel Ieremia, M. Focșa, *Icoane pe sticlă*, București, 1969 (ed. II), bibliografia completă a problemei; H. Skrobucha, *Ikonenmuseum. Recklinghausen*, ed. IV, 1968, nr. 424—472.

două genuri este același, ambele fiind legate direct de pictura murală din bisericile de lemn. În treacăt semnalăm descoperirea în zona Clujului a unor vechi icoane pe sticlă purtînd data 1796, 1798 și 1799, indicată pe aurul fondului cu cifre arabe și chirilice [1].

În domeniul icoanelor pe lemn, mai binecunoscute în literatura de specialitate sînt cele din Maramureș [2] și zona nordică a Transilvaniei, de un interes cu totul deosebit pentru arta și cultura românească. În ultimii ani s-au publicat două dintre cele mai vechi opere de pictură păstrate în Transilvania, tripticul de la Agîrbiciu şi cel de la Mînăstireni-Bica, ambele datînd de la mijlocul secolului al XVI-lea, opere ale aceluiași zugrav [3].

Icoanele cuprinse în acest album se grupează de la sine în cîteva zone care, în mare, corespund cu vechile formațiuni feudale românești — « terrae valahicae » —, avînd un profil cultural și artistic particular. Un prim grup și cel mai bogat cuprinde icoanele din Maramureș. Cea de a doua zonă aparține centrului Transilvaniei între Cluj-Huedin-Turda; coborînd în partea de vest, în Munții Apuseni, unde se întindea altădată Biharia, se conturează un alt centru. Banatul își are personalitatea lui bine definită, prezentînd în același timp două aspecte, unul tradițional care se leagă de pictura din Oltenia și Serbia, celălalt inovator înrîurit de barocul austriac, care aici dobîndește forme locale. Sudul Transilvaniei (Țara Oltului, a Făgărașului și a Bîrsei) este mai strîns legat de pictura Țării Românești. Un ultim grup, a cărui localizare probabilă pare să fie între Năsăud și Toplița, încheie această grupare geografică, fără a exclude existența altor ateliere încă necunoscute de noi. Extinzînd cercetarea la întreaga Transilvanie, inclusiv Banatul, s-au putut

[1] Sînt cîteva icoane inedite găsite în bisericile din județul Cluj: *Arhanghelul Mihail* de la biserica din Măgureni (jud. Cluj), *Sf. Nicolae* de la Joseni (jud. Cluj) din anul 1798 şi *Sf. Nicolae* din satul Dragu-Adaliu (jud. Cluj) din anul 1799.

[2] V. Brătulescu, *Biserici din Maramureș*, BCMI, Bucureşti, 1941; I. D. Ştefanescu, *Arta veche a Maramureșului*, Bucureşti, 1968, pp. 81—89, fig. 31—36; Coriolan Petranu, în *Bisericile de lemn din județul Arad*, Sibiu, 1927, a publicat cîteva icoane din bisericile Mermeşi şi Mădrigeşti; A. Popa, *Biserici vechi de lemn româneşti din Ardeal*, în ACMI, 1930—1931, pp. 183—184; idem, *Biserici de lemn din Ardeal*, IV, 1932—1938, p. 97; Al. Efremov, *Contribuții la cunoașterea unor aspecte ale picturii de icoane pe lemn în Transilvania*, în volumul de Comunicări a Sesiunii Ştiinţifice a Muzeelor de artă, iunie 1966, Bucureşti, pp. 32—39+4 fig.; se semnalează cîteva icoane din sudul Transilvaniei și două din icoanele din biserica Hărniceşti (jud. Maramureş); idem, *Trei icoane maramureșene expuse în străinătate*, RM, 1966, pp. 172—175, fig. 1—3; idem, *Aspecte ale picturii icoanelor pe lemn din sudul Transilvaniei*, RM, 1967, nr. 6, pp. 281—283.

[3] Atanasie Popa, *Triptice transilvane ortodoxe*, MB, 1964, XIV, nr. 1—3, p. 49—54; N. Iorga, *Cea mai veche icoană din Moldova care însă nu e veche*, BCMI, 1931, XXIV, fasc. 67, p. 19—30; V. Drăghiceanu, *Icoana de la Vad*, BCMI, 1931, XXIV, p. 29; I. D. Ştefanescu, *Icoana Sfîntului Nicolae de la Vad*, « Analecta », 1947, III, p. 111—115, fig. 1; C. Nicolescu, *Vechea artă românească din Transilvania*, RM, 1969, VI, 2, pp. 139—140, fig. 1—2; idem, *Noi aspecte ale picturii româneşti din Transilvania*, comunicare la cea de a VI-a sesiune a Muzeelor, iunie 1969, sub tipar in volumul de comunicări; M. Porumb, *Contribuții la cunoașterea unui meşter zugrav din veacul al XVIII, Nistor zugrav din Feleac*, « Studia Universitatis Babeş-Bolyai », 1968, 1, pp. 21—30, fig. 1—6; idem, *Bisericile din Feleac şi Vad*, Bucureşti, 1968.

desprinde unele trăsături de ordin general care apar evidente luînd contact cu lucrările cuprinse în acest album.

Pictura icoanelor din Transilvania sub raportul conținutului are izvoare comune cu pictura din Țara Românească și Moldova, fiind legată direct de concepția artei de tradiție bizantină și orientală. În unele cazuri, cum sînt icoanele din Maramureș, constatăm supraviețuirea unor teme străvechi, care întocmai ca și în pictura murală reprezintă continuarea unei tradiții ale cărei rădăcini coboară pînă în secolele XIII—XIV. Datorită originilor și condițiilor de dezvoltare proprii artei din Transilvania, pictura de icoane prezintă în această parte a țării noastre o diversitate nebănuită și un interes artistic deosebit. Înțelegerea temelor, arhaismul interpretării, realismul viu al tratării portretelor și caracterul narativ legat de detaliu pitoresc, dau acestor icoane valoarea unor documente de interpretare folclorică a filozofiei și dogmei creștine. Sub raportul concepției artistice și al particularităților de meșteșug, este suprinzător, dar perfect explicabil din punct de vedere istoric, procesul de dăinuire tîrzie, pînă în secolul al XVIII-lea, a unor ecouri îndepărtate care leagă această pictură de arta romanică și gotică. Pe de altă parte constatăm, îndeosebi în zona sudică a Transilvaniei, legătura directă a picturii de icoane cu cea din Țara Românească datorită circulației zugravilor și operelor lor. Un proces similar are loc și în Maramureș, unde au pătruns opere de artă moldovenească; artiștii din această zonă au fost influențați direct de meșteșugul zugravilor din Moldova. În același timp, în pictura de icoane, ca și în pictura murală, cu tot caracterul ei tradițional, s-a înregistrat o serie de elemente mai noi ale artei Renașterii și barocului, mai ales în zonele periferice: Maramureș și Banat. Ele se datoresc contactului cu arta maghiară și săsească a Transilvaniei dar și pătrunderii barocului austriac și a elementelor de Renaștere din Polonia și Slovacia.

Cronologic, icoanele păstrate în Transilvania coboară pînă către mijlocul secolului al XVI-lea (tripticul de la Agîrbiciu și cel de la Mînăstireni-Bica). Marea lor majoritate se încadrează însă în a doua jumătate a secolului al XVII-lea și în veacul următor. Ierarhizînd valorile artistice în ordinea vechimii, desigur că locul principal trebuie acordat Maramureșului. Sub raport istoric, publicarea de multă vreme a diplomelor maramureșene a pus în valoare atît vechimea așezărilor cît și a monumentelor. [1] Recentele cercetări arheologice au demonstrat prezența în veacul al XIV-lea a unor biserici de piatră de stil gotic, concomitent cu locuințe și curți de lemn, dar și unele materiale dovedind existența unor așezări anterioare [2]. Sub raport

[1] Ioan Mihaly de Apșa *Diplome maramureșene din sec. XIV și XV*, Maramureș, Sighet, 1900.

[2] R. Popa, *Recherches d'archéologie médiévale au Maramureș*, Revue Roumaine d'Histoire, 1966, V, nr. 5, pp. 769—780; idem, *Biserica de piatră din Cuhea și unele probleme privind istoria Maramureșului*, Studii și Cercetări de Istorie Veche, 1966, 17, nr. 3, p. 511—528; R.Popa, M. Zdroba, *Șantierul arheologic Cuhea*, Baia-Mare, 1966, 53 p. + 35 fig.

artistic, într-o lucrare recentă, I. D. Ștefănescu a demonstrat vechimea tradiției iconografice și a limbajului simbolic al artei populare atît de caracteristice acestei zone[1].

Cercetarea icoanelor se integrează perfect în acest vechi context cultural medieval românesc, pe care-l reprezintă Maramureșul. Aici se pot desprinde mai multe ateliere și centre artistice cu concepții și maniere de lucru diferite. Dominante apar însă icoanele caracterizate printr-un grafism propriu, în care figurile și draperiile sînt conturate cu o linie sigură, puternică în brun sau alb, amintind icoanele arhaice de la Muntele Sinai și manuscrisele orientale din secolele VI—X. Chipurile au ovalul feței ușor ascuțit, ochii îndepărtați și puternic marcați. Gama coloristică este vie, zugravii lucrînd în tonuri calde, așternute în pete mari nevalorate în care domină ocrul și cărămiziul. Albastrul de cer pune accente și dă lumină acestor icoane, cu fondul de argint patinat, în care șerpuiesc palmete și frunze de stejar, întotdeauna în armonie cu compoziția centrală. Spiritul narativ, tendința de a reda în afara simbolului lumea reală, aceea pe care o cunoaște și o înțelege artistul, sînt mai aproape de concepția artei romanice sau orientale, decît a celei bizantine propriu-zise. Uneori înțelesul temei ilustrate este și mai bine lămurit printr-o inscripție reproducînd o frîntură de cîntec popular [2]. Pe icoana reprezentînd *Nașterea sf. Ioan Botezătorul* de la Desești sînt scrise următoarele versuri:

« *Irod împărat*
Pă (Hristos) tare
S-a supărat
Şi tabăra au mînat
Şi cucoanele au tăiat
Şi Elisabeta s-au speriat
Şi cu pruncul Ion
Peste deal au scăpat ».

Un alt grup deosebit ca desen și colorit este caracterizat printr-o dominantă de brunuri arse. Prin unele detalii ale figurilor ca și prin ornamentele de Renaștere și baroc [3] acesta se apropie de icoanele din estul Slovaciei și sudul Poloniei, zone

[1] I. D. Ştefanescu, *Arta veche a Maramureşului*, pp. 89—137.

[2] ibidem, p. 88.

[3] *Ikonen aus Polen*, Recklinghausen, 1966, catalogul expoziției organizată în 12 iunie—31 iulie in muzeul de icoane din acest oraş — studiu introductiv de Janina Klosinska; Al. Fricky, *Objavené poklady*, în revista « Krásy Slovenska » nr. 9, pp. 336—339 + 6 fig.; 10, pp. 368—370, fig. 1—4; 11 pp. 422—425, fig. 1—4; 1967, XLIV, idem, *Ikonenmalerei in der Ostslowakei*, în revista « Slowakische Kurorte », 1967, 5 pp. 14—17 + 11 fig.; idem, *Ikony zo Severovychodného slovenska*, « Umčnia Remesla » 1968, 2. pp. 50—55, fig. 1—13. Icoanele de stil bizantin din estul Slovaciei ca şi acelea din sudul Poloniei sînt influențate de pictura din Moldova şi Maramureş. Ele au fost strînse în Muzeul din localitatea balneară Bardejov, organizat în august 1968. În acelaşi an s-a organizat o expoziție de icoane slavone la Bratislava, vezi catalogul St. Tkac, *Ikony na Slovensku*, Bratislava Aprilie-Mai 1968.

care în trecut erau învecinate direct cu Maramureşul. Aici s-a exercitat însă şi o înrîurire moldovenească. În Maramureş se găsesc de asemenea icoane aduse din Moldova sau influențate puternic de arta zugravilor de la est de Carpați. În această categorie intră icoana cu două fețe de la Văleni, avînd pe o față chipul *Maicii Domnului* cu pruncul, înrudit cu cel de pe icoanele de la Humor, de la sfîrşitul secolului al XVI-lea [1]. Cealaltă față, reprezentînd *Intrarea în biserică a Mariei*, a fost zugrăvită de un meşter maramureşean în anul 1779, fiind plătită de Goge Toader (?) şi soaţa sa Palaghia. Menționăm că numai în Maramureş se mai întîlnesc şi alte exemple de icoane cu două fețe, evocînd păstrarea pînă tîrziu a unei tradiții bizantine îndepărtate. Alte cîteva icoane prezintă unele note cu totul particulare în modul de a trata chipurile, în draparea veşmintelor şi în desenul aripilor de îngeri, reminiscențe ale artei romanice.

Al doilea grup unitar se situează între Huedin şi Cluj. Deşi sînt opera unor artişti diferiți, icoanele prezintă trăsături comune, care le încadrează în aceeaşi şcoală. Încercînd o sinteză chiar dacă e prea generală a acestor particularități, constatăm pe de-o parte legătura lor cu arta Maramureşului, pe de altă parte, asimilarea unor elemente gotice timpurii proprii altarelor din secolele XIV—XV. Frînghia răsucită alcătuieşte un chenar în jurul icoanei, întocmai ca în Maramureş şi în alte zone ale Transilvaniei, cu excepția sudului. Fondurile sînt sculptate alcătuind o rețea de romburi, în care se înscriu cruci, asemenea celor din pictura altarelor, miniaturilor şi broderiilor gotice din secolele XIV—XV. Coloristic, sînt caracterizate prin tonuri vii în care domină roşu-vermillon îmbinat cu un verde metalic, pe fond ocru sau argintiu. Anatomia figurilor reprezentate în aceste icoane este caracterizată prin ovalul plin asemenea picturilor flamande sau germane. Ochii sînt puternic marcați prin conture brune şi pensulații în alb reliefînd arcadele, orbitele şi inserția ochilor. Desenul şi modelarea mîinilor sînt proprii acestui grup de icoane.

A treia categorie, mai puțin unitară, dar interesantă însă prin diversitatea concepțiilor, cuprinde grupul din zona Hundeoarei şi Aradului, unde tradiția brîncovenească şi balcanică se îmbină cu cea locală, cu totul originală şi îndrăzneață sub aspectul coloritului şi al modului de a interpreta liber anatomia figurilor şi a mîinilor. Tipice pentru pictura din aceste ateliere sînt cele două icoane de la Tîrnăvița (jud. Hunedoara) ca şi ansamblul icoanelor împărăteşti de la Vinga, lîngă Arad. Coborînd către Banat şi sudul Transilvaniei, dintr-o dată se face mai puternic resimțită activitatea iconarilor din Țara Românească, în Hațeg, zona Sibiului şi Braşovului. În Banat lucrează zugravi localnici sau veniți din Oltenia,

[1] Corina Nicolescu, *Vechea artă românească din Transilvania*, RM, 1969, VI, 2, pp. 139—140, fig. 1 a şi 1 b.

împreună cu meşterii de origine sîrbă care circulau în această zonă. Stilul lor este însă înrudit. Şi aici ca şi în celelalte părţi ale Transilvaniei sîntem în faţa unor interpretări multiple. Spre deosebire de celelalte părţi ale Transilvaniei, paralel cu pictura tradiţională de stil bizantin, în Banat există puternice înrîuriri baroce, datorite contactului zugravilor cu mediul de artă de la Viena.

Dintre icoanele venite în Ţara Haţegului din Ţara Românească trebuie să le semnalăm pe acelea din vremea lui Matei Basarab, semnate de Constantin Zugravul din anul 1654, care, ca şi candelele, s-au păstrat în tîmpla vechii biserici din Hunedoara, monument datînd la origine din secolulul al XIV-lea. Una dintre aceste icoane, aceea a *sf. Nicolae*, este cu totul remarcabilă, fiind poate cel mai valoros exemplu din această epocă, nu numai din Transilvania, ci şi din Ţara Românească. Icoane realizate de meşteri locali sau aduse din Ţara Românească şi Moldova se găsesc în colecţia bisericii Sf. Nicolae din Şcheii Braşovului, vechi centru de cultură românească, polarizînd timp de veacuri activitatea unor cărturari şi artişti veniţi aici de la sud şi est de Carpaţi.

În general ni s-au păstrat ştiri sărace legate de viaţa, modul de pregătire şi activitatea zugravilor iconari [1]. S-au transmis doar cîteva nume, cele mai multe rămînînd pentru totdeauna tăinuite, din cauza concepţiei de umilinţă creştină moştenită din lumea bizantină, care-i reţinea să-şi iscălească operele. Rareori, un document aminteşte un nume de zugrav, alteori, o iscălitură măruntă, într-un colţ al icoanei, mai ales în secolele XVII—XVIII, ne dă numele celui care a pictat-o. Dar despre rodnica lor activitate, talentul şi iscusinţa meşteşugărească stau mărturie pretutindeni numeroasele lor opere.

Cercetînd pictura icoanelor în raport cu aceea murală, putem conchide că de cele mai multe ori aceiaşi meşteri realizau ansamblurile monumentale şi icoanele zugrăvite pe lemn.

Încă din vremea lui Alexandru cel Bun cunoaştem în Moldova doi zugravi, Nichita şi Dobre, cărora domnitorul le dăruieşte, la anul 1415, două sate, drept răsplată pentru zugrăvirea a « două biserici, una din Tîrgul de Jos (Roman) şi alta care va fi voia noastră, afară de bisericile de la Rădăuţi sau o casă sau un pridvor » [2]. În vremea lui Ştefan cel Mare, judecînd după numărul de monumente pictate, este neîndoielnică existenţa unui mare număr de zugravi. Ei erau atît de numeroşi încît în secolul următor îi găsim la Suceava organizaţi într-o frăţie, jucînd rolul unei asociaţii profesionale asemenea breslelor, după sistemul din Polonia şi Tran-

[1] St. Meteş, *Zugravii bisericilor române*, Cluj, 1929, în această lucrare s-au adunat cele mai numeroase date privind ştirile legate de meşterii iconari.

[2] *Doc. priv. Ist. Rom.*, A, I, sec. XIV—XV, pp. 35—36.

silvania. Ei dăruiesc mitropoliei din Suceava un tetraevanghel manuscris cu miniaturi care, așa cum glăsuiește inscripția, « s-a scris și s-a legat . . . cu gîndul bun și cu osîndie de dumenezeu, frăția zugravilor »[1]. Din această vreme desigur că cel mai înzestrat dintre zugravii moldoveni este Dragoș, fiul Popii Coman din Iași, care în anul 1541 a zugrăvit biserica Arbore, paraclisul curților lui Luca Arbore, portarul Sucevei, primind 20 de galbeni tătărești [2]. Gheorghe, un grec din Trikalla, împreună cu Toma au fost meșteri de curte în timpul lui Petru Rareș [3]. Mai bine cunoscuți sînt zugravii din secolul al XVII-lea, cînd sub înrîurirea artiștilor din Transilvania, Polonia și Occident, ei încep să-și semneze operele. Din această vreme, nume de iconari ca Matei Zugravul (1601), Stoica zugravul din Tîrgoviște (1619), Stroie zugravul din același oraș (1644), Manea și Iancu (1627), Nicolae (1643), Popa Teodosie (1655) ș.a. au rămas pe o serie dintre lucrările lor. Zapisele de vînzări și cumpărări menționează de asemenea prezența în orașe a unui număr mare de pictori. În Iași exista și o femeie « Alexandra cea bătrînă zugrăvită », soție de zugrav care la 1682 vinde un loc de casă unui coleg de breaslă [4]. În această vreme, meșteșugul artiștilor din Moldova era încă renumit, deoarece tînărul zugrav muntean Pîrvu Mutu a cărui bogată activitate este cunoscută pe baza unui mare număr de lucrări din Țara Românească și-a făcut ucenicia într-una dintre mînăstirile din nordul Moldovei [5]. Lista lor se îmbogățește cu numeroase nume de zugravi români din Transilvania ca Toma, Iacob, Nistor din Feleac, Ioan din Rîșnov ș.a, care își semnează lucrările. În încheiere, socotim important a sublinia mai ales meritul acestora din urmă, ținînd seama de condițiile istorice grele în care s-a dezvoltat arta românească din Transilvania după secolul al XIV-lea.

Mișcarea artistică în evul mediu era finanțată în Țara Românească în prima etapă mai ales de curte, mari dregători și biserică. Aceștia dădeau în țara noastră fondurile, selecționau și angajau artiștii. Marea negustorime în orașe și micii boiernași de țară au început să joace un rol cultural abia mai tîrziu, către sfîrșitul secolului al XVII-lea și mai ales în secolul următor. Zugravii, transmițîndu-și meșteșugul din tată în fiu, au menținut tradiția, constituind singurele ateliere de pregătire a

[1] Șt. Olteanu, *Meșteșugurile din Moldova in secolul al XVII-lea*, Studii și Materiale de Istorie Medie, vol. III, 1959, p. 169.

[2] V. Drăguț, *Dragoș Coman, maestrul frescelor de la Arbore*, București, 1969.

[3] Al. Lapedatu, *Cercetări istorice cu privire la meșterii din Țara Românească*, BCMI, 1912 V, pp. 181—182; idem, *Meșterii bisericilor moldovene din secolul al XVI-lea*, BCMI, 1912, V, pp. 28—30.

[4] Șt. Olteanu, *op. cit.* pp. 167—169.

[5] Teodora Voinescu, *Zugravul Pârvu Mutu și școala sa*, SCIA, 1955, nr. 3—4, pp. 133—157; idem, *Pârvu Mutu Zugravu*, București, 1968. P. Năsturel, N. Vătămanu, *Icoana de hram a paraclisului de la spitalul Colțea, operă a lui Pârvu Mutu*, BOR, LXXXVI, 1968, nr. 1—2 pp. 183—188.

altor generații. Așa s-a creat la Cernica și Căldărușani una din cele mai mari școli de iconari și portretiști în același timp, pe unde a trecut în tinerețea sa și N. Grigorescu [1].

Calea de dezvoltare și de menținere a unei vieți artistice în Transilvania a fost cu totul alta. Fruntașii satelor, țărani, preoți cu puțină știință de carte, uneori învățăcei ai școlilor de la Neamț, Moldovița, Bistrița, Cozia etc. luptau pentru o activitate în aparență modestă, în realitate foarte importantă, pentru a-și menține tradiția propriei lor arte și culturi. Această țărănime cumpără și dă bani ca să se scrie manuscrise și icoane, construiește monumente și zugrăvește biserici, ea are rolul de ctitoră. În fond, misiunea ei este echivalentă cu a marilor ctitori — domni și înalți dregători din Țara Românească și Moldova —, care au stimulat la rîndul lor în unele centre viața culturală și artistică a românilor din Transilvania. Acestei țărănimi luminate, păstrătoare a tradiției îi revine meritul de a fi creat și stimulat arta românească din Transilvania.

[1] I. D. Ștefănescu, *Școala de pictură din mînăstirile Cernica și Căldărușani — ucenicia lui N. Grigorescu*, BOR, 1969, pp. 364—392 + 8 pl.

CATALOG

1. SF. NICOLAE (Pl. 2—3)

Colecţia mînăstirii Văratec (jud. Neamţ). Provine de la mînăstirea Rişca (jud. Suceava). După tradiţie ar fi aparţinut mînăstirii Bogdăneşti de lingă Rişca. Sec. al XV-lea. Pictură in tempera pe lemn. 110 × 77 cm.

Sf. Nicolae bust, in costum de episcop. În colţurile de sus, la dreapta şi la stinga, Mintuitorul cu evanghelia în mînă şi Maica Domnului cu omoforul.
Pe rama tăiată în grosimea lemnului, cîte şase arhierei in picioare. Pictura fiind deteriorată se pot citi doar o parte dintre numele lor: Athanasie, Haralambie, Spiridon, Grigorie, Ciril, Sofronie.
Modelarea figurii sfintului Nicolae este realizată în tente fildeşii, cu lumini albe, părul brun deschis este luminat cu alb şi verde. Aureola in relief, sculptată şi aurită.
O icoană similară ca factură, reprezentind doi arhangheli se păstrează în aceeaşi mînăstire.

Bibl.: I.D. Ştefănescu, *Le monastère de Râşca*, pp. 561—564, pl. XV—XVI.

2. MAICA DOMNULUI CU PRUNCUL ÎNCADRATĂ DE PROFEŢI (Pl. 4)

Bucureşti. Muzeul de artă. Secţia de Artă Veche Românească. Inv. nr. I. 350/11.693.
Provine de la Schitul Păpuşa (jud. Vîlcea) unde a fost adusă din mînăstirea invecinată Bistriţa, ctitoria Craioveştilor. Începutul secolului al XVI-lea. Pictură in tempera pe lemn. 124 × 107 cm.

Maica Domnului bust cu pruncul pe braţul sting, drapată în maforion roşu-violaceu deschis pe fond de aur. Pe rama lată aurită se detaşează siluetele profeţilor mesianici in picioare, ţinînd în mînă un rotulus desfăşurat cu inscripţii slave. În colţurile de sus, busturile celor doi arhangheli. Împreună cu perechea ei reprezentind « Deisis » icoana aflată în biserica din Păr (jud. Vîlcea) de la Bistriţa este una dintre cele mai valoroase lucrări de stil monumental din secolul al XVI-lea, în Ţara Românească. A suferit unele repictări în trecut, cu prilejul cărora peste fondul de aur s-a dat un ton albastru; restaurată in atelierul fostei Comisii a Monumentelor Istorice.
A figurat la expoziţia de la Torino (1970).

Bibl.: V. Drăghiceanu, *Catalog*, p. 50, nr. 364/497; I.D. Ştefănescu, *Averea de artă*, MMS, 1957, XXXIII, nr. 8—9, pp. 593—594; Al. Efremov, *Icoane de la Bistriţa Craioveştilor*, RM, 5, 1969, pp. 467—479; *Cat. Torino*, p. 27, nr. 2.

3. SF. NICOLAE (Pl. 6)

Bucureşti. Mînăstirea Antim. Colecţia Patriarhiei Române. Inv. nr. 3.594.
Biserica Episcopală din Argeş. 1517.
Pictură in tempera pe lemn. 90 × 64 cm.

Sf. Nicolae, bust în veşmint de episcop, realizat în tonalităţi de roşu şi brun pe fond de aur.

În partea de jos, de-o parte şi de alta, sînt grupaţi donatorii: Neagoe cu cei trei fii şi Despina-Miliţa cu cele două fiice. Costumele luxoase sînt tipice secolului al XVI-lea. Neagoe poartă veşmînt bizantin (granaţa) cu vulturi bicefali; Despina este înveşmîntată în caftan, pe cap coroană cu bogate « pandelocuri ». Modelarea figurii în tente largi, cu tonalităţi de brun.
Tipul sf. Nicolae se leagă de icoanele greceşti insulare din secolul al XVI-lea, vezi *Trésors de Chypre*, cat. nr. 188, fig. 125—126 (icoana sf. Nicolae din biserica Chrysaliotissa din Nicosia din secolul al XVI-lea cu donatorii îngenuncheaţi).
Icoana a suferit unele retuşări în trecut.
A figurat în expoziţiile de la Viena (1968), Belgrad (1969) şi Torino (1970).

Bibl.: V. Brătulescu reproduce pentru prima dată această icoană, vezi BCMI. 1940, fasc. 105, pl. color, între pp. 4—5; V. Vătăşianu, *Istoria artei*, pp. 847—848, fig. 802; Brătulescu, *Icoanele de familie ale lui Neagoe Basarab*, pp. 776—777; N. Şerbănescu, *450 de ani de la sfinţirea bisericii mănăstirii Curtea de Argeş*, BOR, 1967, nr. 7—8 (color); *Ikonen und Kultgeräte*, Wien, 1968; C. Nicolescu, *Dvorski kostim*, nr. 25; idem, *Costumul de curte*, p. 102, cat. nr. 35, fig. 51—52; idem, *Istoria Costumului*, p. 233, cat. 93; *Cat. Torino*, p. 27, nr. 3.

4. SF. SIMEON ŞI SAVA (Pl. 9, 10, 11)

Bucureşti. Muzeul de artă. SAVR. Inv. nr. I. 1/11.344.
Provine de la biserica Episcopală din Argeş, de unde a fost adusă la Schitul Ostrov (Vîlcea) 1522.
Pictură în tempera pe lemn. 47 × 30,3 cm.

Sf. Simeon şi Sava înfăţişaţi în picioare, în partea de jos sînt îngenuncheate doamna Despina şi cele două fiice ale ei, Roxana şi Stana. Sf. Simeon poartă costum de schimnic; sf. Sava, arhiepiscop şi organizator al bisericii sîrbe în secolul al XIII-lea, este reprezentat în costum arhieresc. Remarcabil modul de a realiza materia veşmintelor, detaliile costumelor celor trei principese şi anatomia figurilor.
A figurat în expoziţiile de la Paris, Geneva (1924), Berlin (1966—1967), Belgrad (1969) şi Torino.

Bibl.: Gr. Tocilescu, *Raporturi*, pp. 18—19 (166—169); Iorga, *Inscripţii*, I, p. 153; *Exposition Paris*, pl. VII; Iorga, *Arts mineurs*, I, *Icones*, p. 11, pl. 1; idem, *Icoana românească*, pp. 9—10; V. Brătulescu, *Elemente profane*, pl. color, pp. 60—61; I.D. Ştefănescu, *Averea de artă*, p. 595; *Scurtă istorie*, p. 109, fig. 84; V. Vătăşianu, *Istoria artei*, p. 851, fig. 805; V. Brătulescu, *Icoanele de familie ale lui Neagoe Basarab*, p. 779; C. Nicolescu, *Arta veche*, pp. 22—24, fig. 43; *Inscripţii*, pp. 737—738, nr. 1103; *Istoria*, I, p. 273; C. Nicolescu, *Dvorski kostim*, nr. 27; idem, *Costumul de curte*, p. 106, nr. 37 fig. 55—56; idem, *Istoria Costumului*, p. 235, cat. 97, fig. 18 col.; *Cat. Torino*, p. 27, nr. 5.

5. COBORÎREA DE PE CRUCE DESPINA-MILIŢA CU FIUL EI TEODOSIE (Pl. 12, 13)

Bucureşti. Muzeul de artă. SAVR. Inv. nr. I. 2/11.345.
Provine de la biserica Episcopală din Argeş, de unde a fost adusă la Schitul Ostrov (jud. Vîlcea). 1522—1523, repictată în 1801.
Pictură în tempera pe lemn. 67,5 × 44,5 cm.

Maica Domnului înveşmîntată în maforion vişiniu primeşte trupul lui Isus în braţe, în spatele ei, Ioan Evanghelistul, Maria Magdalena la picioarele Mîntuitorului.
Într-un peisaj muntos, care pare adăogat

ulterior, se desprinde silueta Despinei cu fiul său mort Teodosie în brațe.
Icoana este unică sub raportul compoziției, dar a suferit transformări din cauza repictărilor din 1801.
A figurat la expozițiile de la Paris și Geneva (1924); la Edinburgh, Londra, Cardiff, Paris și Stuttgart (1965—1966); la Belgrad (1969) și Torino (1970).

Bibl.: Al. Odobescu, *Opere*, vol. IV, 1919, pp. 225—226; Gr. Tocilescu, *Raporturi*, pp. 166—167; idem, *Biserica Episcopală* a *mînăstirii Curtea de Argeș*, p. 26; *Exposition Paris*, pl. VIII; Iorga, *Inscripții*, I, p. 153; idem, *Icoana românească*, BCMI, 1933, p. 10; idem, *Domnii români după fresce*, p. VII și pl. 40—41; idem, *Arts mineurs*, I, *Icones*, pl. II; idem, *Portretele doamnelor române*, pl. 13; V. Brătulescu, *Elemente profane* BCMI, XXVII, pl. color, pp. 66—67; idem, *Curtea de Argeș*, p. 43, fig. 35; Wendt, *Rumanische Ikonenmalerei*. pl. color, pp. 20—21, p. 27; *Scurtă Istorie*, I, p. 110, fig. 85; V. Vătășianu, *Istoria artei*, pp. 848—850, fig. 803; I. D. Ștefănescu, *Averea de artă*, MMS, 1957, XXIII, nr. 8—9, p. 594; *Treasures*, p. 20, nr. 6, pl. 7—8; *Rumanische Kunstschätze*, nr. 5; V. Brătulescu, *Icoanele de familie*, BOR., LXXIX, 1961, p. 782; *Inscripții*, p. 737, nr. 1102; *Istoria*, I, p. 273, p. color; C. Nicolescu, *Dvorski kostim*, nr. 26; idem, *Costumul de curte*, p. 104. nr.36, fig. 53—54; idem, *Istoria costumului*, p. 234, cat. 96, pl. 7 col; *Cat. Torino*, p. 27, nr.4.

6. PLÎNGEREA LUI CHRISTOS (Pl. 7)

București. Muzeul de artă. SAVR. Inv. nr. I. 3/11.346.
Biserica Episcopală din Argeș. Sec. XVI. Pictură în tempera pe lemn. 67 × 111 cm.

Reprezintă pe Isus mort, întins pe piatra roșie din Efes; capul ușor ridicat susținut de Maria, însoțită de femeile mironosițe care își exprimă durerea prin gesturi dramatice. Scena aceasta este foarte rară în pictura de icoane în Țările Române. Dramatismul figurilor și compoziția amintesc pictura murală. Icoana se caracterizează printr-o gamă de tonuri în brun-măsliniu pe fond de aur.
A figurat în expozițiile de la Paris și Geneva (1924); la Edinburgh, Londra, Cardiff, Paris și Stuttgart (1965—1966); la Torino (1970).

Bibl.: Iorga, *Icoane*, p. 10; idem, *Arts mineurs*, vol. I, p. 11; V. Vătășianu, *Istoria artei*, p. 850, fig. 804; *Treasures*, p. 20, nr. 8, pl. 11, 12; *Istoria*, p. 273, fig. 245. *Cat. Torino*, p. 27, nr. 6.

7. MAICA DOMNULUI HODIGHITRIA (Pl. 5)

București. Muzeul de artă. SAVR. Inv. nr. I. 1250/15.963.
Provine de la mînăstirea Govora (jud. Vîlcea). Cca 1530.

Pictură în tempera pe lemn. 109 × 73 cm. Maica Domnului cu Christ pe brațul stîng poartă un maforion roșu-vișiniu, tivit cu un galon de aur. Isus Christos este înveșmîntat într-o tunică verde și mantie roșie. Luminile care modelează draperia sînt în tonuri mai deschise sau fin marcate cu aur. Pe fondul de aur inscripția grecească scrisă cu roșu. În colțurile de sus, busturile arhanghelilor Mihail și Gavriil. În partea de jos pe rama masivă, icoana a purtat o inscripție în slavă veche, importantă pentru precizarea datei: « Dorothei. . . Maicii Domnului și pururea Fecioarei Marii » (citată în catalogul lui V. Drăghiceanu, a fost distrusă cu prilejul unei intervenții, păstrîndu-se doar literele de început).
Dorothei a fost egumen la mînăstirea Govora în al treilea deceniu al secolului al XVI-lea.

Concepția și maniera de lucru a icoanei o încadrează într-un atelier de școală grecească tîrzie. A suferit unele ușoare retușări în trecut, cînd i s-au adăogat și aureolele metalice, care au fost înlăturate cu prilejul ultimei restaurări.
A figurat în expozițiile de la Edinburgh, Londra, Cardiff, Paris, Stuttgart (1965—1966) și Torino (1970).

Bibl.: V. Drăghiceanu, *Catalog*, p. 60, nr. 564; *Tezaurul*, pp. 191—192, fig. 8; C. Nicolescu, *Arta Veche*, fig. 42; *Treasures*, p. 20, nr. 7, pl. 9—10; *Istoria*, I, p. 272, fig. 244; *Cat. Torino*, p. 27, nr. 7.

8. **MAICA DOMNULUI CU PRUNCUL ÎNCADRATĂ DE PROOROCI** (Pl. 1)

Mînăstirea Văratec (jud. Neamț), adusă de la Schitul Văleni (jud. Neamț). Sec. XVI. Pictură în tempera pe lemn. 92,5 × 72,5 cm.

Maria bust ține copilul pe brațul sting. Veșmîntul ei este deosebit de bogat decorat. Maforionul este tivit cu broderie și franjuri de fir și perle, iar manșeta tunicii lucrată în aur cu aplicații de pietre semiprețioase; pe degete poartă inele. Două rozete de aur cu incrustații de pietre prețioase sînt aplicate în dreptul umărului Mariei și lîngă aureola lui Christos. În partea de sus, busturile arhanghelilor. Pe cadrul săpat în grosimea lemnului, cei doisprezece profeți mesianici reprezentați pînă la genunchi, purtînd suluri cu inscripții slave. Mîinile desenate foarte fin au fost repictate.

Bibl.: I.D. Ștefănescu, *Le monastère de Râșca*, pp. 576—577, pl. XXII; Iorga, *Vechia artă moldovenească*, BCMI, 1939, XXXII, fasc. 99, p. 7, fig. 11; I.D. Ștefănescu, *Icoane de artă*, p. 592.

9. **SCHIMBAREA LA FAȚĂ** (Pl. 8)

Mînăstirea Agapia (jud. Neamț).
Secolul al XVI-lea. Epoca lui Petru Rareș.
Pictură în tempera pe lemn. 91 × 71 cm.

Fondul de aur, peisajul format din trei munți stîncoși, tăiați în trepte. Mîntuitorul domină pe cel mai înalt vîrf, în mijloc, înveșmîntat în alb, cuprins de nimbul circular al întreitei lumini. Cele trei triunghiuri de raze arată că lumina Taborului emană de la sf. Treime. Moisi și Ilie pe celelalte două creștete, încadrează pe Isus care ține un rotulus închis, cu mîna stîngă ridicată, vorbind apostolilor Petru, Iacov și Ioan care-l urmează, în dreapta apostolii coboară, iar Isus le dă explicații. În partea de jos a icoanei, Petru, Iacov și Ioan sînt prăvăliți la pămînt.
Este o amplă reprezentare a istoriei evangheliei lui Matei, subiectul principal fiind legat de celelalte episoade după concepția secolului al XIV-lea.
Icoana este de o calitate artistică deosebită, amintind prin finețea execuției pictura miniaturiștilor. Modelarea draperiilor este obținută cu linii albe sau roșii, mai rar ton pe ton.

Bibl.: I.D. Ștefănescu, *Le monastère de Râșca*, pp. 577—579, pl. XXIII; Iorga, *Vechea artă moldovenească*, p. 4, fig. 7; I.D. Ștefănescu, *Icoane de artă*, pp. 592—593.

10. **TRIPTIC** (Pl. 14, 15)

Biserica din Agîrbiciu (jud. Cluj).
1555.
Pictură în tempera pe lemn. 89 × 38 (tăblia). Panoul central, 89 × 75 cm.

Panoul central reprezintă « Adormirea Maicii Domnului ». Scena se desfășoară pe fond de aur. Cu totul particulară acestei icoane este prezența apostolilor în bărci cu capete

de porci, care înlocuiesc nourii din alte scene similare.
Pe cele două canaturi, în interior, sf. Dimitrie (dreapta) şi sf. Gheorghe (stînga) în picioare. În exterior, în registrul superior: « Stihirea de Crăciun » (dreapta) şi « Învierea » sub forma « Coborîrii la Iad » (stînga). În registrul inferior: sf. Vasile cel Mare, sf. Petca (Paraschiva), sf. Nedelia (Dumineca) şi sf. Nicolae. Deasupra icoanei centrale este un fragment din « Judecata din Urmă », Arhanghelii cîntărind păcatele. Jos este zugrăvită următoarea inscripţie slavă: « + Această icoană a făcut-o robul lui Dumnezeu Iacov Domna şi Stefilu din Agîrbiciu şi pentru sufletul femeii şi pentru sufletul părinţilor lui ca să fie pomană şi odihnă. Această icoană cu hramul Adormirii Născătoarei de Dumnezeu, la anul 7063 (1555) săvîrşită ».
Este una dintre cele mai vechi lucrări datate din Transilvania cu deosebite însuşiri artistice.

Bibl.: Fl. Mureşanu, *Biserici şi preoţi din protopopiatul Cluj*, 1946, p. 10; Atanasie Popa, *Triptice transilvane ortodoxe*, MB, 1964, XIV, nr. 1—3, pp. 49—54; M. Porumb, *Icoane ale unui zugrav anonim din veacul XVI*, în « Acta Musei Napocensis » 1970, VII pp. 577—582, fig. 510.

11. TRIPTIC (Pl. 16, 17, 18)

Colecţia Arhiepiscopiei de Sibiu şi Alba-Iulia. Inv. nr. 3631.
Provine din biserica Mînăstireni-Bica (jud. Cluj). Cca 1563.
Pictură în tempera pe lemn. 86 × 42 cm. (tăblia). Panoul central 94 × 83 cm.

Partea centrală, cea mai importantă, reprezintă « Înălţarea ». Sus, Isus Christos, înconjurat de lumina verde, într-un medalion susţinut de doi îngeri în zbor, de-o parte şi de alta soarele şi luna. Jos, Maica Domnului în maforion roşu aprins, încadrată de doi îngeri în alb şi de cîte şase apostoli. În jur, sculptat, un chenar în frînghie răsucită. Fondul de aur, în care sînt incizate romburi, încadrînd cruci. Linia pămîntului marcată cu verde-măsliniu. Pe aripile laterale, în exterior, « Stihirea de Crăciun » (dreapta) şi « Învierea » sub forma « Coborîrii la Iad » (stînga). În interior, sf. Gheorghe şi sf. Dumitru, în picioare.
Pictura, friabilă, aşternută pe un strat de preparaţie puţin rezistent, a suferit multe deteriorări, mai ales în partea centrală. Coloritul este dominat de roşu cinabru, verde măsliniu şi aur. Modelarea figurilor şi a draperiilor este similară cu modul de a realiza pictura de icoane din Moldova, avînd în acelaşi timp unele elemente gotice.
A figurat în expoziţia *Pagini de artă închinate Transilvaniei* de la Bucureşti (1968—1969).
Se aseamănă foarte mult cu tripticul de la Agîrbiciu, astfel încît pare a fi lucrat de acelaşi zugrav.

Bibl.: Atanasie Popa, *Triptice transilvane ortodoxe*, pp. 53—54. M. Porumb, ap cit, pp. 580—584, fig. 6—9.

12. ÎNĂLŢAREA DOMNULUI (Pl. 19)

Mînăstirea Putna (jud. Suceava). 1568.
Pictură în tempera pe lemn. 51 × 41 cm.

În partea superioară Mîntuitorul în mantie roşie modelată cu aur, înconjurat de « gloria » verde, purtată de doi îngeri în zbor, drapaţi în roşu şi verde. În partea inferioară, Maica Domnului în tunică verde măslinie şi maforion roşu, în atitudine de orantă, încadrată de doi îngeri înveşmîntaţi în alb. Cei doisprezece apostoli, în două grupe de-o parte şi de alta.
Fondul şi rama icoanei acoperite cu o riza de argint aurit, decorată cu vreji şi flori mărunte ciocănite. Pe latura de jos a rizalei, o inscripţie în limba slavonă: « Această icoană a fost făcută de Anastasie episcop

al Romanului în anul 7076 (1568) luna ianuarie 30 ». (?)

Bibl.: Melchisedec, *O vizită*, R.I.A.F, 1883, I, p. 33; D. Dan, *Mînăstirea Putna*, pp. 54—55, nr. 7; Iorga, *Icoana românească*, p. 12; O. Tafrali, *Le trésor de Poutna*, pl. 10, nr. 24; I.D. Ştefănescu, *Averea de artă*, pp. 600—601; M. Musicescu, *Muzeul mînăstirii Putna*, p. 44, nr. 47, fig. 42.

13. MAICA DOMNULUI CU PRUNCUL ÎNCADRATĂ DE PROFEŢI (Pl. 25)

Mînăstirea Humor (jud. Suceava). Inv. nr. 246.
A doua jumătate a secolului al XVI-lea.
Pictură în tempera pe lemn. 105×83 cm.

Maica Domnului bust, drapată în maforion roşu-cafeniu tivit cu o margine roşie, ţine pe braţul stîng pe Isus Cristos, care poartă o tunică albă cu înflorituri, asemenea unei cămăşi ţărăneşti, iar pe deasupra o mantie roşie-cinabru. În jur, busturile profeţilor încadraţi într-o arcadă. Fondul aurit incizat cu bogate motive florale în spiritul Renaşterii, aureola sculptată, aplicată.
Face parte din acelaşi ansamblu cu icoanele reprezentînd « Deisis » şi « Arhanghelul Mihail ».

14. ARHANGHELUL MIHAIL (Pl. 26)

Mînăstirea Humor (jud. Suceava). Inv. nr. 249.
Sfîrşitul secolului al XVI-lea.
Pictură în tempera pe lemn. 106×82 cm.

Arhanghelul Mihail bust cu sabia ridicată în mîna stîngă, cu lorica albastră peste care este agrafată o hlamidă roşie aprins. În jur, cele şase scene din minunile arhanghelului. Fondul şi aureola sculptate asemenea icoanei Maicii Domnului. Motivul de pe partea superioară a ramei se întîlneşte şi pe argintăria din a doua jumătate a secolului al XVI-lea. Fondul sculptat cu motive florale de Renaştere. Elementele decorative şi maniera de lucru, folosind exclusiv haşurile de aur, pledează pentru datarea întregului grup de icoane spre sfîrşitul secolului al XVI-lea. Ele reproduc icoane mai vechi.

Bibl.: Scurtă istorie, fig. 166, p. 193.

15. DEISIS (Pl. 27)

Mînăstirea Humor (jud. Suceava). Inv. nr. 245.
A doua jumătate a secolului al XVI-lea.
Pictură în tempera pe lemn. 106×81 cm.

Isus Judecător drapat antic cu tunică roşie-cărămizie şi togă albastră verzuie tivită cu broderie de aur. De-o parte şi de alta, bustul Maicii Domnului şi al sf. Ioan Botezătorul. Pe laturile verticale busturile apostolilor. Întregul fond de aur al icoanei incizat cu bogate motive florale de Renaştere. Chipul lui Isus este modelat în brunuri şi tonuri de trandafiriu fin dozate pe fond ocru. El aminteşte de icoanele bizantine ale secolelor XIII-XIV din şcoala de la Ohrida.
Face parte din acelaşi ansamblu cu icoanele reprezentînd pe Maica Domnului şi Arhanghelul Mihail.

16. MAICA DOMNULUI CU PRUNCUL (HODIGHITRIA) (Pl. 24)

Bucureşti. Muzeul de artă. SAVR. Inv. nr. I. 1173/12.316.
Moldova. Sfîrşitul secolului al XVI-lea.
Pictură în tempera pe lemn. 46,5×39 cm.

Maica Domnului, bust, cu Christos copil pe braţul stîng, drapată cu un maforion cafeniu închis. Întreaga icoană este lucrată

în tonuri de brunuri arse, pe fond de foiță de aur, aureolele bogat împodobite cu motive punctate. Figura Mariei este modelată în glasiuri de tonalități brune. Luminile, așternute cu linii fine albe.
Pe dosul lemnului se vede o sculptură neterminată reprezentînd un motiv obișnuit în Moldova la sfîrșitul secolului al XVI-lea.
Icoana a figurat la expozițiile de la Berlin (1966—1967), Neuchâtel (1968—1969) și Torino (1970).

Bibl.: C. Nicolescu, *Arta veche*, p. 22—24. fig. 44; *Tresors*, Neuchâtel, p. 70, fig. 7; *Cat. Torino*, p. 27, nr. 9.

17. MAICA DOMNULUI CU PRUNCUL ÎNCONJURATĂ DE PROFEȚI (Pl. 20, 21)

București. Muzeul de artă. SAVR. Inv. nr. I. 444/11.787.
Provine de la mînăstirea Pîngărați (jud. Neamț). Sfîrșitul secolului al XVI-lea.
Pictură în tempera pe lemn. 102,5 × 85 cm.

Maica Domnului înveșmîntată în maforion cafeniu cu umbre vișinii, tivit cu roșu aprins, ține pe brațul sting pe Christos copil, purtînd mantie roșie. În colțuri, sus, busturile arhanghelilor, pe laturile longitudinale profeții mesianici, ținînd în mînă cîte un rotulus desfășurat pe care este scris numele lor cu litere chirilice. Fondul de aur. Inițialele Maicii Domnului, într-un cartuș pe fond roșu-cinabru.
Icoana este caracteristică pentru pictura din zona centrală a Moldovei. Desenul puternic conturat și modelarea figurilor cu umbre în tonuri de brunuri arse amintesc arta bizantină mai timpurie din Orientul Apropiat. Restaurată de fosta Comisie a Monumentelor Istorice.
Icoana a figurat în expozițiile de la Berlin (1966—1967), Neuchâtel (1968—1969) și Torino.

Bibl.: *Tresors*, Neuchâtel, p. 70, fig. 8; Iorga, *Vechea artă moldovenească*, p. 8, fig. 133; C. Nicolescu, *Icoane moldovenești*, p. 8, fig. 1—2; *Cat. Torino*, p. 27, nr. 8.

18. MAICA DOMNULUI CU SIMBOLELE PATIMILOR (Pl. 22, 23)

Colecția bisericii Sf. Nicolae din Șcheii-Brașovului. A doua jumătate a secolului al XVI-lea.
Pictură în tempera pe lemn. 73 × 58,5 cm. Școala cretană.

Maica Domnului poartă pe brațul sting pe Isus, cu capul întors către Arhanghelul Gavriil care ține în mînă crucea. Isus pare înfricoșat, prinzînd cu mîna sa mîna Maicii sale. În partea de sus, la stînga, Arhanghelul Mihail ține lancea, buretele și vasul cu oțet. Maica Domnului este drapată în roșu închis. Tunica lui Isus este alb-gălbuie, cu blicuri aurite și motive de trifoi stilizat. Mantia sa este cafenie, cu lumini de aur. Nimburile punctate sînt decorate bogat cu rozete, prinse de un vrej.
Icoana este opera unui meșter cretan. Ea se aseamănă cu aceea semnată de Andreis Ritzos (Rico), pictor cretan, considerat în trecut creatorul acestui tip iconografic. Icoana din biserica Sf. Nicolae din Șchei este cea mai frumoasă dintre toate celelalte de același tip păstrate în România, în colecția Muzeului de artă. mînăstirea Prislop etc.
A figurat în expoziția de la Torino (1970).

Bibl.: Candid Mușlea, *Biserica Sf. Nicolae din Șcheii Brașovului*, vol. I, București, 1943, p. 301 (reproducere); *Cat. Torino*, p. 27, nr. 11.

19. MAICA DOMNULUI CU PRUNCUL (recto)

INTRAREA ÎN BISERICĂ A FECIOAREI
(verso) (Pl. 41, 42)

Sighet. Muzeul Județean. Inv. nr. 404. Provine din biserica de lemn de la Văleni (jud. Maramureș).
Sfîrșitul secolului al XVI-lea, cu retușări din secolul al XVIII-lea.
Pictură în tempera pe lemn. 96×73 cm.

Icoana este pictată pe ambele fețe. La origine a fost o icoană moldovenească din familia celor de la Humor și Neamț, adusă în Maramureș. Pe o față este Maica Domnului cu copilul pe brațul stîng, în colțuri, busturile arhanghelilor. Chipul Mariei a fost alterat de o repictare din 1779, cînd pe verso s-a zugrăvit de un pictor maramureșean scena « Intrarea în biserică a Mariei ». A figurat în expoziția *Pagini de artă închinate Transilvaniei* de la București, Cluj, Oradea-Mare și Sibiu (1968-1969) și la Torino (1970).

Bibl.: V. Brătulescu, *Biserici din Maramureș*, p. 82 (este descrisă icoana din 1779); C. Nicolescu, *Vechea artă românească din Transilvania*, RM, 1969, VI, nr. 2 p. 140, fig. 1—2; *Cat. Torino*, p. 27, nr. 10, (foto color la p. 21).

20. PIETĂ (Pl. 28, 29)

Mînăstirea Bistrița (jud. Neamț). Inv. nr. M.B. 372/449.
Provine de la Schitul Văleni (jud. Neamț).
Sfîrșitul secolului al XVI-lea.
Pictură în tempera pe lemn. 36×27,5 cm.

Trupul lui Isus ridicat pe jumătate din sarcofag este susținut de Maria care-și apropie obrazul de capul Mîntuitorului cu un gest de afecțiune îndurerată.
De-o parte și de alta a crucii, doi îngeri plîngînd în zbor. Scena se detașează pe un fundal de arhitecturi.
Carnația este modelată în tonuri de verde-măsliniu și ocru.
Icoana este rară ca temă, avînd izvorul în liturghie.

Bibl.: I.D. Ștefănescu, *Le monastère de Râșca*, p. 584, pl. XXIX.

21. JUDECATA SF. IOAN CEL NOU DE LA SUCEAVA ÎN FAȚA EPARHULUI
(Pl. 30, 31)

București. Muzeul de artă. SAVR. Inv. nr. I. 1217/70.243.
Fragment dintr-o veche raclă a sfîntului, păstrată altădată în biserica Sf. Gheorghe din Suceava. Sfîrșitul secolului al XVI-lea.
Pictură în tempera pe lemn. 26×28 cm.

Icoana reprezintă o scenă din viața sfîntului Ioan cel Nou, negustor din Trapezunt, ucis de tătari la instigațiile genovezilor în orașul Maurocastron. Moaștele sfîntului au fost depuse la Suceava, mai întîi în biserica Mirăuți, în anul 1402, de unde au fost mutate în fosta mitropolie, biserica Sf. Gheorghe.
Fragmentul acesta reprezintă scena « Judecății » sf. Ioan în fața eparhului cetății, urmat de ostașii care-l păzeau și de un negustor genovez, care l-a acuzat. Viața sfîntului Ioan cel Nou este ilustrată într-o serie de monumente din Moldova secolelor XV—XVI, în paraclisul de la mînăstirea Bistrița care-i poartă numele, Voroneț, biserica Sf. Gheorghe din Suceava, biserica Episcopală din Roman, mînăstirea Slatina, mînăstirea Sucevița. Scena de pe icoană este aproape identică cu cea reprezentată în pridvorul mînăstirii Sucevița. Modul de a realiza arhitecturile, maniera de a reda costumele și întreaga concepție de desen și pictură a icoanei aparțin epocii contemporane cu zugrăvirea Suceviței, în jurul anului 1600. Icoana reproduce desigur un prototip anterior.

Icoana a figurat la expozițiile de la Berlin (1966—1967) și Torino (1970).

Bibl.: Cat. Torino, p. 28, nr. 12; C. Nicolescu, *Un nou fragment din racla* pictată *sf. Ioan cel Nou de la Suceava*, MUS, 1970, pp 337—390, fig. 1—2, 4—5

22. SF. MILITARI ŞI SF. TREIME (Pl. 32)

Bucureşti. Muzeul de artă. SAVR. Inv. nr. I. 1426/72.606.
Mînăstirea Suceviţa (jud. Suceava). Sfîrşitul secolului al XVI-lea sau începutul secolului al XVII-lea.
Pictură în tempera pe lemn. 30 × 27 cm.

Pe fond de aur sînt reprezentaţi cinci sfinţi în picioare, trei mai tineri poartă costume de sfinţi militari şi ceilalţi mai bătrîni sînt înveşmîntaţi cu lungi mantii orientale. În partea de sus a icoanei doi îngeri susţin imaginea sf. Treimi.
Cadrul este bogat sculptat şi aurit. Motivele care-l împodobesc sînt rodii legate de un vrej, fondul este roşu şi albastru. Acelaşi motiv apare pe mobilierul sculptat de la Suceviţa, în frizele care separă registrele picturii murale şi pe unele broderii. Scena sf. Treimi, în care este reprezentat Tatăl sub aspectul unui bătrîn, în concepţia occidentală, apare de asemenea în decorul picturii murale de la Suceviţa. Modul de a trata figurile, veşmintele, şi concepţia picturilor se leagă de asemenea de acelea ale picturii murale şi ale altor icoane păstrate în stare foarte rea de conservare la Suceviţa.
A figurat la expoziţia de la Paris (1924).

Bibl.: I.D. Ştefănescu, *L'evolution de la peinture religieuse* . . . Paris, 1928, pp. 69—70, pl. XXIV, fig. 1—2, (album); C. Nicolescu *Icoane moldoveneşti* (p. 10, fig. 3.).

23. BUNA VESTIRE (Uşi împărăteşti) (Pl. 33)

Bucureşti. Muzeul de artă. SAVR. Inv. nr. L. 41. Biserica din Cîrligi (jud. Roman). Sfîrşitul secolului al XVI-lea sau începutul secolului al XVII-lea.
Pictură în tempera pe lemn. 105 × 75 cm.

Uşile în două canaturi sînt terminate la partea superioară într-un arc trilobat; uşorul este decorat în frînghie răsucită. Pe canatul din dreapta, Maria în picioare, lîngă un jilţ, face un gest cu mîna. Pe celălalt canat, arhanghelul Gavriil. Cele două siluete se detaşează pe un fundal de arhitecturi deasupra cărora sînt busturile profeţilor David şi Solomon. Aureolele, sculptate şi aurite.
Figura Mariei cu ovalul prelung şi expresia aspră se aseamănă cu icoana Maica Domnului Glycofilusa de la Bistriţa.
Uşi împărăteşti similare se păstrează în iconostasul bisericii de lemn Vînătorii-Pietrei (jud. Neamţ) şi în biserica din Văleni (jud. Neamţ).
A figurat la expoziţiile de la Neuchâtel (1968—1969) şi Torino (1970).

Bibl.: Trésors, Neuchâtel, p. 70; *Cat. Torino*, p. 28, nr. 13; p. 17, pl. col.; Nicolescu, *Icoane moldoveneşti* p. 12, fig. 11.

24. DUMINICA FLORIILOR (Pl. 36)

Mînăstirea Moldoviţa (jud. Suceava). Cca 1600.
Pictură în tempera pe lemn. 50 × 42 cm.

Într-un peisaj stîncos se detaşează în prim plan Isus Christos călare pe asin, urmat de grupul apostolilor. În partea dreaptă a icoanei în faţa cetăţii Ieursalimului un grup de credincioşi care-l întîmpină.
Interesant este modul de a trata arhitectura cetăţii, în cadrul căreia apare silueta unei

biserici, evocînd arhitectura locală. Această concepţie artistică se leagă de şcoala de miniatură de la Dragomirna şi Suceviţa, regăsindu-se în pictura murală din aceste două mînăstiri.
Icoana a făcut parte din acelaşi ansamblu ca nr. 25, aparţinînd unei tîmple.

25. ÎNVIEREA LUI LAZĂR (Pl. 37)

Mînăstirea Moldoviţa (jud. Suceava). Cca 1600.
Pictură în tempera pe lemn. 50 × 42 cm.

Într-un peisaj stîncos, realizat în pete mari de culoare roşu de cinabru se detaşează compoziţia « Învierii » lui Lazăr. Caracteristică este schiţarea lineară a siluetei unei cetăţi, asemănătoare cu cea din miniaturile şi pictura murală de la Suceviţa.

26. MAICA DOMNULUI CU PRUNCUL ÎNCADRATĂ DE PROOROCI (Pl. 38)

Mînăstirea Pîngăraţi (jud. Neamţ). Sfîrşitul secolului al XVI-lea sau începutul secolului al XVII-lea.
Pictură în tempera pe lemn. 80 × 55 cm.

Maica Domnului tronînd cu Isus copil pe genunchi. Sus, busturile arhanghelilor Mihail şi Gavriil. De-o parte şi de alta pe laturile longitudinale, proorocii ţinînd în mîini un rotulus desfăcut cu inscripţii slavone.
Veşmintele sînt modelate în tonuri roşu-cărămiziu cu tonuri mai închise. Carnaţia este realizată prin tonuri folosite treptat de la brun-verzui pentru părţile umbrite pînă la ocru deschis şi trandafiriu în părţile luminate.
Chipurile profeţilor sînt viguros tratate în tonalităţi de brun, întocmai ca şi în icoana Maicii Domnului Hodighitria din colecţia Muzeului de artă.
Tratarea chipului Maicii Domnului este însă cu totul alta. Rama şi aureolele sculptate în grosimea lemnului.
Din cauza repetatelor curăţiri cu alcool pelicula de culoare şi foaia de aur au fost înlăturate pînă la stratul de preparaţie. Face parte din acelaşi ansamblu cu icoana reprezentînd scena « Deisis ».

Bibl.: Iorga, *Vechea artă moldovenească în ţinutul Neamţului*, BCMI, 1939, p. 14, p. 8, fig. 5; Al. Efremov, *Două icoane din prima jumătate a secolului al XVII-lea*, RM, 1967, IV, pp. 139—143, fig. 1—2; idem, *Ion şi Sofronie zugravii mînăstirii Suceviţa, pictori de icoane*, RM, 1968, nr. 6, pp. 503—508, fig. 2.

27. MAICA DOMNULUI CU COPILUL (ELEUSA) (Pl. 34)

Mînăstirea Bistriţa (jud. Neamţ). Inv. nr. M.B. 375/449.
Secolul al XVII-lea.
Pictură în tempera pe lemn. 47 × 32 cm

Maica Domnului cu obrazul lipit de al Mîntuitorului. Figura Maicii Domnului, aspră, cu ovalul prelung, capul lui Isus foarte mic în raport cu trupul, veşmintele haşurate fin, maforionul roşu-vişiniu lucrat bogat cu margine tivită cu aur. Fondul sculptat — două colonete cu o corolă în care sînt busturi de sfinţi încadrează scena principală. În colţuri, în cerc, serafimi; în mijloc, sf. Mandilion. De o parte şi de alta, busturile sfinţilor Ioan Botezătorul şi Petru, urmaţi de profeţii Ilie şi Moisi, sf. Gheorghe şi Dimitrie, Vasile şi Nicolae.
A figurat la expoziţia de la Edinburgh, Londra, Cardiff, Paris, Stuttgart (1965—1966).

Bibl.: I.D. Ştefănescu, *Le monastère de Râşca*, p. 581, pl. XXXI; *Treasures*, p. 21, fig. 12.

28. SF. PARASCHIVA (Pl. 35)

Bucureşti. Muzeul de artă. SAVR. Inv. nr. I. 1239/15.952.
Provine din biserica Catargiilor, com. Dărmăneşti (jud. Neamţ).
Prima jumătate a secolului al XVII-lea.
Pictură în tempera pe lemn. 100×71,5 cm.

Sf. Paraschiva, bust, drapată in roşu-vişiniu. Fondul icoanei şi rama din acelaşi lemn sînt bogat sculptate. Motivele incizate şi aurite evocă brocarturile. Pe alocuri apar imitaţii de pietre preţioase în tonuri de albastru şi roşu aprins.
Modul de a trata anatomia figurii vădeşte o uşoară influenţă a picturii ruseşti.
A figurat la expoziţia de la Edinburgh, Londra, Cardiff, Paris, Stuttgart (1965—1966) şi Torino (1970).

Bibl.: V. Drăghiceanu, *Catalog*, pp. 88—89, 622, nr. 873, pl. IX; *Tezaurul*, p. 191, fig. 3; C. Nicolescu, *Arta veche*, p. 22, fig. 46; *Treasures*, p. 21, fig. 10, pl. 14; *Cat. Torino*, p. 28, nr. 15; p. 10, pl. col.; C. Nicolescu, *Icoane moldoveneşti*, p. 10.

29. MAICA DOMNULUI CU PRUNCUL (Pl. 39, 40)

Bucureşti. Muzeul de artă. SAVR. Inv. nr. I. 71/11.444.
Provine de la mînăstirea Valea Mare (jud. Argeş). Prima jumătate a secolului al XVII-lea.
Pictură în tempera pe lemn. 93×64 cm.

Maica Domnului, bust, cu pruncul pe braţul drept, drapată cu maforion roşu aprins. Figurile modelate în tonuri de brunuri arse. Fondul ocru.
A figurat la expoziţia de la Torino (1970).

Bibl.: Cat. Torino, p. 28, nr. 20, p. 4, pl. col.

30. SF. NICOLAE (Pl. 46)

Bucureşti. Muzeul de artă. SAVR. Inv. nr. I. 32/11.375.
Stroe Zugravul din Tîrgovişte. Cca 1640.
Dăruită de Matei Basarab mînăstirii Arnota (jud. Vîlcea).
Pictură în tempera pe lemn. 64×48 cm.

Sf. Nicolae, bust, în veşminte arhiereşti, purtînd polistavrion cu cruci roşii şi negre. Sus, busturile Maicii Domnului şi sf. Ioan Botezătorul.
Fondul icoanei, rama, aureola sfîntului şi inscripţia sînt incizate în lemn şi aurite. Motivele florale de inspiraţie orientală care apar în decoraţia icoanei se aseamănă cu cele din miniaturile şi broderiile aceleiaşi epoci, mai ales din Moldova.
Modul de a trata figura sfîntului vădeşte o uşoară inrîurire a picturii ruseşti.
Pe rama de jos a avut următoarea inscripţie, azi deteriorată: « Această icoană a lui Sarafion egumenul Arnotei, Stroe Zugravul din Tîrgovişte, în anul 7152 ».
Pe o icoană asemănătoare ca factură, realizată de acelaşi meşter, se aminteşte în inscripţie că a fost dăruită de Matei Basarab.
Se mai păstrează în colecţia Muzeului alte două icoane (I. 33/11.376 şi I. 34/11.377) reprezentînd pe arhanghelul Mihail, provenind tot de la mînăstirea Arnota.

Bibl.: Gr. Tocilescu, *Raporturi*, p. 202 (p. 54); V. Drăghiceanu, *Comunicări. Pictorii lui Matei Basarab la Arnota-Vîlcea*, BCMI, XXII, 1929, p. 138; *Inscripţii*, p. 739, nr. 1106.

31. SF. NICOLAE (Pl. 43)

Hunedoara, Biserica Veche.
Icoană împărătească păstrată in tîmplă.
Constantin Zugravul. 1654.
Pictură în tempera pe lemn. 80×60 cm.

Reprezintă pe sf. Nicolae bust între Isus Christos şi Maria.
Sf. Nicolae poartă polistavrion cu cruci roşii pe fond alb şi omofor, în mîna stîngă, o carte, cu dreapta face gestul retorului. Deosebit de interesant, modul de a trata anatomia obrazului, arcadele ochilor, linia frunţii şi miinile.

32. SCHIMBAREA LA FAŢĂ (Pl. 44)

Bucureşti. Muzeul de artă. SAVR. Inv. nr. I. 1186/68.339.
Ţara Românească. Secolul al XVII-lea. Pictură în tempera pe lemn. 43 × 35,3 cm.

Pe fond de aur se detaşează Isus drapat in alb, încadrat de Moisi şi Ilie, înconjurat de o mandorlă verde, din care se desprind cîte trei raze roşii. În partea de jos, apostolii. A figurat în expoziţiile de la Berlin (1966—1967), Neuchâtel (1968—1969) şi Torino (1970).

Bibl.: Tresors, Neuchâtel, p. 71; *Cat. Torino*, p. 28, nr. 22, p. 6, pl. col.

33. ISUS PE CRUCE (Pl. 45)

Bucureşti. Muzeul de artă. SAVR. Inv. nr. I. 8/11.351.
Piteşti (jud. Argeş). Secolul al XVII-lea. Pictură în tempera pe lemn. 45,5 × 32,5 cm.

Isus pe cruce între Maica Domnului şi Ioan Evanghelistul. Scena se detaşează pe un fundal de arhitecturi şi fond de aur. A figurat la expoziţiile de la Neuchâtel (1968—1969) şi Torino.

Bibl.: Trésors, Neuchâtel, p. 71; *Cat. Torino*, p. 28, nr. 23.

34. ARHANGHELUL MIHAIL (Pl. 47)

Bucureşti. Muzeul de artă. SAVR. Inv. nr. Tez. 1177/15.958.
Provine de la Schitul Topolniţa (jud. Mehedinţi). Prima jumătate a secolului al XVII-lea. Pictură în tempera pe lemn. 89,5 × 69,5 cm.

Pe fond de aur se detaşează bustul arhanghelului Mihail cu sabia în mîna dreaptă. Costumul militar tratat cu multe detalii, în haşuri şi blicuri de aur şi figura valorată cu tonalităţi de brun reproduc un tip iconografic mai vechi.
A figurat în expoziţiile de la Edinburgh, Londra, Cardiff, Stuttgart, Paris şi Torino.

Bibl.: V. Drăghiceanu, *Catalog*, p. 89, nr. 626/877; *Tezaurul*, p. 183, fig. 1; *Treasures*, p. 21, nr. 13; *Cat. Torino*, p. 28, nr. 21.

35. SF. GHEORGHE UCIGÎND BALAURUL (Pl. 48, 49)

Bucureşti. Muzeul de artă. SAVR. Inv. nr. I. 803/12.146.
Ţara Românească. Secolul al XVII-lea. Pictură în tempera pe lemn. 116 × 78 cm.

Icoana prezintă însuşiri coloristice remarcabile datorită raportului dintre roşul cinabru, albul curat al calului şi fondul de aur. Factura icoanei este de şcoală grecească tîrzie. A figurat la expoziţiile de la Berlin (1966—1967) şi Torino.
A aparţinut Muzeului Simu.

Bibl.: V. Brătulescu, *Elemente profane*, BCMI, 1934, XXVII, fasc. 80, p. 57, fig. 16; *Cat. Torino*, p. 29, nr. 25.

36. ADORMIREA MAICII DOMNULUI (Pl. 50, 51)

Bucureşti. Muzeul de artă. SAVR. Inv. nr. Tez. 1249/16.030.

Pictură în tempera pe lemn. 88 × 66 cm.

Scena Adormirii, cuprinzînd toate elementele obișnuite secolului al XVII-lea. Pe rama reliefată din grosimea lemnului, artistul și-a încercat paleta.
A figurat la expoziția de la Neuchâtel (1968—1969).

Bibl.: Trésors, Neuchâtel, p. 70.

37. ADORMIREA MAICII DOMNULUI (Pl. 54, 55)

București. Muzeul de artă. SAVR. Inv. nr. I. 1201/69.159.
Nicolae Zugravul. 1708. Țara Românească.
Pictură în tempera pe lemn. 105 × 78 cm.

Perechea ei reprezintă « Deisis », purtînd numele meșterului și data. (*Inscripții*, p. 742, nr. 1115).
A figurat la expozițiile de la Edinburgh, Londra, Cardiff, Stuttgart, Paris și Torino.

Bibl.: Nicolescu, *Arta veche*, p. 23, fig. 45; *Treasures*, p. 22, pl. 15—16. *Cat. Torino*, p. 30, nr. 44.

38. PREZENTAREA LA TEMPLU A MARIEI (Pl. 52)

București. Muzeul de artă. SAVR. Inv. nr. I. 916/12.259.
Biserica din Doicești (?). Sfîrșitul secolului al XVII-lea sau începutul secolului al XVIII-lea.
Pictură în tempera pe lemn. 36 × 28 cm.
A figurat la expozițiile de la Neuchâtel (1968—1969) și Torino (1970).

Bibl.: Trésors, Neuchâtel, p. 72; *Cat. Torino*, p. 29, nr. 37.

39. MAICA DOMNULUI TRONÎND (Pl. 53)

București. Muzeul de artă. SAVR. Inv. nr. I. 1246/15.959.
Biserica Sf. Ilie, Cîmpulung (Muscel), sec. XVIII.
Pictură în tempera pe lemn. 80 × 50 cm.

Maica Domnului pe tron, drapată într-un maforion roșu aprins, ține pruncul pe brațul stîng, tronînd pe un jilț, împodobit cu elemente baroce. Sus, busturile celor doi arhangheli. Fond de aur. Modelarea draperiei realizată cu hașuri rigide negre. Concepția draperiei evocă înrîurirea artei baroce, chipul Mariei păstrează trăsăturile tradiționale. Ornamentația luxuriantă a jilțului realizată cu negru pe fond de aur.
Icoana este caracteristică pentru pictura din Țara Românească în prima jumătate a secolului al XVIII-lea.
A figurat la expoziția de la Torino (1970).

Bibl.: Tezaurul, fig. 10; *Cat. Torino*, p. 30, nr. 47.

40. SF. PARASCHIVA (Pl. 57)

București. Colecția Al. Slătineanu.
Zugravul Toma.
Nordul Transilvaniei, probabil Maramureș.
Secolul XVII-XVIII.
Pictură în tempera pe lemn. 63 × 46 cm.

Sf. Paraschiva, bust, încoronată de doi îngeri. Veșmintele modelate în tonuri de roșu aprins se detașează pe fondul galben-ocru.
Anatomia figurii amintește pictura tripticelor de la Mînăstireni-Bica și Agîrbiciu, asemănătoare cu pictura murală din Moldova. O icoană similară ca factură și colorit se păstrează în biserica de lemn din Budești (jud. Maramureș).
A figurat în expoziția de la Neuchâtel

(1968—1969), în expoziția *Pagini de artă închinate Transilvaniei* de la Cluj, Oradea-Mare și Sibiu (1968—1969) și la Torino (1970).

Bibl.: Tresors, Neuchâtel, p.71, pl. 9. *Cat. Torino*, p. 30, nr. 46.

41. SF. NICOLAE (Pl. 59)

Alba-Iulia. Colecția Arhiepiscopiei de Alba-Iulia și Sibiu. Inv. nr. 104.
Provine din biserica Cuștelnic (jud. Mureș).
Prima jumătate a secolului al XVIII-lea.
Pictură în tempera pe lemn. 80 × 57 cm.

Sf. Nicolae, bust, în costum arhieresc poartă felon roșu aprins și omofor alb cu cruci. De-o parte și de alta, Maica Domnului și Isus Cristos, bust.
Fondul icoanei, verde închis; caracteristic e modul de a trata anatomia figurii, osatura frunții, ochii și linia pomeților. Este o manieră de lucru întîlnită și în pictura altor icoane transilvănene. Aureola sculptată cu un vrej.
A figurat în expoziția de la Neuchâtel și în expoziția *Pagini de artă închinate Transilvaniei*, Cluj, Oradea-Mare (1968—1969). A fost expus la Torino (1970).
O icoană similară reprezentînd pe Arhanghelul Mihail provine tot de la Cuștelnic.

Bibl.: Trésors, Neuchâtel, p. 71; *Cat. Torino*, p. 32, nr. 57.

42. SF. PARASCHIVA (Pl. 58)

Colecția Arhiepiscopiei Ortodoxe din Alba-Iulia și Sibiu. Inv. nr. 3623.
Biserica din satul Dragu (jud. Cluj). 1750.
Pictură în tempera pe lemn. 77 × 55,5 cm.

Sf. Paraschiva pînă la genunchi, este reprezentată frontal, ținînd într-o mînă crucea și în cealaltă o frunză de palmier. Ea poartă maforion roșu, bogat brodat în jurul gîtului și pe umeri, prins cu o agrafă cu pietre prețioase. Tunica verde măslinie este tivită cu o broderie fină în jurul gîtului și la mîneci. Modul de a trata anatomia este cu totul diferit față de celelalte icoane din centrul Transilvaniei. Modelarea figurii este realizată în tonalități de alb cenușiu; arcada ochilor în prelungire cu nasul fin este marcată tot cu cenușiu. Figura și miinile sînt desenate cu o remarcabilă sensibilitate.
Fondul în partea de jos este verde cu vreji de acant roșu. În rest, este auriu patinat așternut peste un roșu-brun, tipic picturii din Transilvania. Aureola simplă conturată cu un cerc roșu, o cunună de mucenică, tivită cu negru pe creștet.
Inscripția scrisă cu roșu, în limba română cu caractere chirilice « Mucenița Paraschiva. Anul Domnului 1750 ».
Pictura în strat subțire este făcută în tușe largi peste o preparație fină fiind dominată de tente alburii și cenușii.
A figurat în expoziția de la Neuchâtel și în expoziția *Pagini de artă închinate Transilvaniei*, de la Cluj și Oradea-Mare (1968—1969). A fost expusă la Torino (1970).

Bibl.: Trésors, Neutchâtel, p. 71; *Cat. Torino*, p. 30, nr. 50.

43. ADORMIREA MAICII DOMNULUI (Pl. 60, 61)

Colecția Episcopiei Aradului. Inv. nr. 9. Mînăstirea Gai, Arad.
Biserica din Vinga (jud. Arad). Secolul al XVIII-lea (1743).
Pictură în tempera pe lemn. 74 × 67 cm.

Compoziția este mai deosebită prin dispoziția trupului Maicii Domnului, cu capul în partea stîngă. Mîntuitorul se îndreaptă spre stînga, către primul apostol cu o carte deschisă în mîini. De o parte și de alta se înalță ca două coloane nouri, pe un fundal

de arhitectură. Jos, Jefonias şi Arhanghelul Mihail. În jur, o ramă sculptată în festoane. Coloritul este dominat de albastru închis şi verde cu accente roşii.

Alte trei icoane similare, sf. Ioan Botezătorul, Maica Domnului pe tron şi « Deisis », păstrate în Muzeu şi în reşedinţa episcopală, sînt zugrăvite de acelaşi meşter. Una dintre ele poartă data 1743.

A figurat în expoziţia *Pagini de artă închinate Transilvaniei* de la Bucureşti, Cluj, Oradea-Mare (1968—1969).

44. ADORMIREA MAICII DOMNULUI (Pl. 62—63)

Bucureşti. Muzeul de artă Populară. Inv. nr. R.153 (nr. vechi 476)
Transilvania de nord. Secolul al XVIII-lea.
Pictură în tempera pe lemn. 69×50 cm.

Compoziţia este cu totul deosebită.

Monumentele din fundal reproduc arhitecturi occidentale, faţade de palate, aspecte de oraşe şi biserici.

În jurul mandorlei lui Isus Christos sînt grupaţi şase îngeri cu aripile dispuse ca în miniaturile şi picturile romanice.

Isus prezentat tronînd în fundal este de proporţie mai mare decît cei din primul plan, are mîinile mari îndreptate spre catafalcul Maicii Domnului. Poartă sufletul mamei sale în braţe. Apostolii sînt mai numeroşi decît obişnuit, unsprezece în partea stîngă, primul cădeşte, iar ceilalţi 12, în scară ascendentă, sînt în dreapta, încadrînd catafalcul Maicii Domnului. Jos, Jefonias cu mîinile lipite pe catafalc în colţul din stînga, sus, în zbor; arhanghelul Mihail, venind pe un nor cu sabia în mînă.

Coloritul este dominat de albastrul intens al fondului pe care se detaşează aurul patinat al mandorlei; arhitecturile au acoperişurile roşu aprins; în costumele apostolilor apar pete de roşu-vermillon, contrastînd puternic cu desenul conturat cu negru. Capetele cu totul special tratate ca anatomie sînt aproape triunghiulare, ochii foarte mari fac două pete negre care dau aspectul unei tigve, urechile formînd două spirale. Expresia capetelor este cu totul excepţională.

A figurat în expoziţia *Pagini de artă închinate Transilvaniei*, de la Bucureşti, Cluj, Oradea-Mare şi Sibiu (1968—1969) şi la Torino (1970).

Bibl.: Cat. Torino, p. 32, nr. 60, (reproducere colorată pe copertă).

45. SF. NICOLAE (Pl. 65)

Bucureşti. Muzeul de artă, Braşov. Inv. nr. 734.
Provine de la Mînăstirea Poiana Mărului (jud. Braşov).
Ioan Zugravul din Rîşnov. 1743.
Pictură în tempera pe lemn. 70×40 cm.

Sf. Nicolae, bust, poartă polistavrion în cruci albe şi roşii. Modelarea figurii în tente puternice de sepia.

Fondul verde închis, rama cu o dungă roşie.

Perechea acestei icoane reprezentînd pe « Isus Învăţător » poartă iscălitura zugravului şi data.

A figurat în expoziţia *Pagini de artă închinate Transilvaniei* de la Bucureşti, Cluj, Oradea-Mare şi Sibiu (1968—1969) şi la Torino (1970).

Bibl.: Cat. Torino, p. 30, nr. 48.

46. SF. NICOLAE (Pl. 64)

Biserica din comuna Turnul-Roşu (jud. Sibiu). Muzeul de Artă, SAVR, Inv. nr. Cst. 324/1802.
Mihail Zugravul. 1754.
Pictură în tempera pe lemn. 56×41 cm.

Sf. Nicolae, bust în costum de arhiereu. De-o parte şi de alta a capului, bustul Mariei şi al lui Isus Christos.

Fondul de aur. Modelarea figurii şi a veşmintelor cu ocru şi brunuri. Anatomia figurii, linia frunţii şi conturul pometţilor sint deosebite faţă de alte icoane din Transilvania.
În colţul din dreapta jos iscălitura zugravului; pe dos data scrisă cu alb.
A figurat in expoziţia *Pagini de artă închinate Transilvaniei* de la Bucureşti, Cluj, Oradea-Mare şi Sibiu (1968—1969) şi la Torino (1970).

Bibl.: Cat. Torino, p. 32, nr. 35.

47. **SF. GHEORGHE UCIGÎND BALAURUL** (Pl. 66)

Sighet. Muzeul Judeţean. Inv. 410.
Biserica din Văleni (jud. Maramureş). Secolul al XVIII-lea.
Pictură în tempera pe lemn. 79 × 49 cm.

Sf. Gheorghe în partea centrală încadrat de două coloane în frînghie răsucită, legate printr-o arcadă. În jur sînt scene din viaţa şi martiriul sf. Gheorghe, încadrate în medalioane, sculptate în frînghie răsucită.
A figurat în expoziţia *Pagini de artă închinate Transilvaniei* de la Bucureşti, Cluj, Oradea-Mare şi Sibiu (1968—1969) şi la Torino (1970).

Bibl.: Cat. Torino, p. 33, nr. 64, pl. color la pag. 24.

48. **ADORMIREA MAICII DOMNULUI** (Pl. 67)

Colecţia Arhiepiscopiei de Alba-Iulia şi Sibiu. Inv. nr. 26.
Biserica comunei Liţa (jud. Cluj). Secolul al XVIII-lea.
Pictură în tempera pe lemn. 70 × 46 cm.

Pe fond albastru, se inalţă silueta lui Isus, încadrată în mandorlă, purtînd sufletul Mariei sub chipul unui prunc. Patru îngeri inveşmintaţi în alb cu aripile roşii şi galbene de-o parte şi de alta. În partea de jos, trupul Mariei întins pe catafalc, încadrat de apostoli. Modul de a trata figurile, veşmintele şi aripile îngerilor evocă pictura romanică.
Icoana a figurat în expoziţiile de la Neuchâtel (1968—1969) şi Torino (1970) ca şi în expoziţia *Pagini de artă închinate Transilvaniei* de la Cluj, Oradea-Mare (1968—1969).

Bibl.: Trésors, Neuchâtel, p. 72; *Cat. Torino*, p. 32, nr. 59.

49. **SOBORUL APOSTOLILOR** (Pl. 69)

Sighet. Muzeul Judeţean. Inv. nr. 390.
Provine din biserica Văleni (jud. Maramureş). 1772.
Pictură în tempera pe lemn. 98,5 × 69 cm.

De-o parte şi de alta unei biserici a cărei siluetă evocă construcţiile de lemn din Maramureş sînt reprezentaţi în picioare apostolii Petru şi Pavel, urmaţi de ceilalţi ale căror chipuri sînt redate doar fragmentar. Scena se detaşează pe un fond incizat cu frunze de stejar şerpuind, astfel încît încadrează biserica. Fondul, aşternut peste un strat fin de preparaţie de stuc, este aurit şi patinat. Draperiile veşmintelor sînt colorate în albastru ceruliu şi cărămiziu avînd o transparenţă deosebită. Modelarea este realizată cu o linie puternică în sepia sau negru, urmată de o alta, subţire albă. Feţele, mîinile şi picioarele sînt colorate în alb trandafiriu cu unele accente, ton pe ton, marcînd pometţii şi gura. Linia nasului şi pleoapele, marcate cu o linie albă.
Întreaga pictură este realizată în pete largi cu conture în brun sau alb.
În partea de jos este scrisă cu litere chirilice următoarea inscripţie: «Această sfîntă icoană au cumpărat Graor Dimitro şi cu soţia sa Gafia ca . . . (să le) fie pomeană în veci de

veci amin. 1772 lea(u) a lui . . . 5 zile». A figurat in expoziţia *Pagini de artă închinate Transilvaniei* de la Bucureşti, Cluj, Oradea-Mare şi Sibiu (1968—1969) şi la Torino.

Bibl.: Cat. Torino, p. 32, nr. 61.

0. SF. GHEORGHE (Pl. 70)

Sighet. Muzeul Judeţean. Inv. nr. 39. Provine din biserica Văleni (jud. Maramureş). Secolul al XVIII-lea. Pictură in tempera pe lemn. 100,5 × 66 cm.

Sf. Gheorghe pe un cal alb, puternic conturat cu sepia, valtrapul roşu-portocaliu. Sfîntul are costumul de cavaler occidental interpretat de zugravii maramureşeni. Poartă cizme înalte cu carîmbii pînă la genunchi, pantaloni strîmţi, albastru închis, o mantie măslinie, peste care are o tunică largă pe poale. Hlamida de mătase portocalie îi flutură pe umăr. Fondul este auriu patinat, decorat cu frunze mari de stejar care se răsucesc în jurul aureolei sf. Gheorghe. În stinga, turnul unui castel medieval in care sînt împăratul şi împărăteasa, jos, fata cu fustă galbenă, o scurteică roşie şi şorţ alb; costumul evocă pe cel local.
În colţul din dreapta mîna lui Dumnezeu, din nouri albaştri, trandafirii şi gălbui. Pe ramă şi în colţuri vreji pictaţi cu alb. A figurat la expoziţia *Pagini de artă închinate Transilvaniei* de la Bucureşti, Cluj, Oradea-Mare şi Sibiu (1968—1969) şi la Torino (1970).

Bibl.: Cat. Torino, p. 32. nr. 63.

51. ARHANGHELUL MIHAIL (Pl. 71)

Bucureşti, Muzeul de artă populară. Inv. R. 130.
Maramureş. Secolul al XVIII-lea.
Pictură in tempera pe lemn. 92 × 52 cm.

Arhanghelul Mihail reprezentat pînă la genunchi. În partea de jos, o inscripţie chirilică în limba română, indicînd numele donatorilor.
Fondul brun-roşcat; întreaga gamă coloristică a icoanei este caracterizată prin tonuri de brun şi cărămiziu.
Desenul puternic conturat cu sepia, tivituri şi lumini albe pe hlamida arhanghelului. A figurat în expoziţia *Pagini de artă închinate Transilvaniei* de la Bucureşti, Cluj, Oradea-Mare şi Sibiu (1968—1969) şi la Torino.

Bibl.: Cat. Torino, p. 33, nr. 67.

52. COBORÎREA SF. DUH (Pl. 56)

Sighet. Muzeul Judeţean. Inv. nr. 494. Provine din biserica de la Văleni (jud. Maramureş). Secolul al XVIII-lea.
Pictură în tempera pe lemn. 42 × 64 cm.

În centrul scenei domină Maica Domnului cu figura prelungă, ochii sînt migdalaţi cu conture accentuate. În jur, apostolii. Coloritul este în tonuri calde de cărămiziu şi roşu. Mantiile sînt tivite cu alb.
A figurat in expoziţia *Pagini de artă închinate Transilvaniei* de la Bucureşti, Cluj, Oradea-Mare şi Sibiu (1968—1969) şi la Torino.

Bibl.: Cat. Torino, p. 33, nr. 66, pl. colorată la pag. 26.

53. ISUS ÎNVĂŢĂTOR (Pl. 74)

Mînăstirea de la Gai, Arad. Colecţia Episcopia Aradului. Inv. 7.
Biserica din Tirnăviţa (jud. Hunedoara). Secolul XVIII.
Pictură în tempera pe lemn. 62,5 × 41 cm.

Isus Christos, bust, drapat antic, tunica roşie, tivită cu galben, mantia verde măslinie. Carnaţia figurii şi linia nasului, desenul, proporţia miinii amintesc pictura

romanică. Fondul icoanei împărţit în două zone, cea de jos verde măsliniu, cea superioară, roşie, rama galbenă.
Este pereche cu icoana « sf. Nicolae ».
A figurat în expoziţia *Pagini de artă închinate Transilvaniei* de la Bucureşti, Cluj, Oradea-Mare şi Sibiu (1968—1969).

54. **SF. NICOLAE** (Pl. 73)

Mînăstirea Gai, Arad. Colecţia Episcopia Aradului. Inv. 8.
Biserica din Tîrnăviţa (jud. Hunedoara). Secolul XVIII.
Pictură în tempera pe lemn. 75×42,5 cm.

Sf. Nicolae, bust, în costum de arhiereu ţine cu mîna stîngă învelită în felon, în semn de respect, o carte închisă. Capul desenat energic se caracterizează prin cele două bose frontale tratate ca nişte cercuri, ochii subliniaţi în partea de jos printr-o linie dreaptă, iar pleoapa marcată printr-un semicerc, nasul stilizat în două linii paralele şi un cerc la legătura cu fruntea. Părul tratat în linii paralele albe vălurite pe un fond cenuşiu, linia brună accentuată.
A figurat în expoziţia *Pagini de artă închinate Transilvaniei* de la Bucureşti, Cluj, Oradea-Mare (1968—1969).

55. **ISUS ÎNVĂŢĂTOR** (Pl. 75)

Bucureşti. Muzeul de artă populară. Inv. nr. R. 299.
Centrul Transilvaniei, zona Clujului. 1750.
Pictură în tempera pe lemn. 73,5×51 cm.

Isus învăţător, bust, cu mîna dreaptă ţine evanghelia deschisă şi cealaltă face gestul retoriului. Capul Mîntuitorului este tratat la fel ca în icoanele de la Mesteacăn-Cutiş, Mănăştur şi Sînpaul.
Figura este lucrată în tonuri trandafirii, linii albe marchează relieful frunţii, arcadele ochilor şi conturul pleoapelor. Părul, care cade împletit în bucle pe spate, este cafeniu roşcat, cu conture negre, constituind fondul pe care se detaşează linia capului.
Tunica lui Christos este tivită cu o bandă argintie imitînd broderia. Mantia de deasupra este verde, albăstrui metalic. Fondul, lucrat în romburi care încadrează crucea în relief, este asemănător picturilor gotice şi tripticului de la Mînăstireni-Bica.
A figurat în expoziţia *Pagini de artă închinate Transilvaniei*, de la Bucureşti, Cluj, Oradea-Mare şi Sibiu (1968—1969) şi la Torino (1970).

Bibl.: Cat. Torino, p. 30, nr. 49, pl. color la pag. 31.

56. **ISUS ÎNVĂŢĂTOR ÎNCADRAT DE APOSTOLI** (Pl. 76)

Alba-Iulia. Colecţia Arhiepiscopiei de Alba Iulia şi Sibiu. Inv. nr. 3630.
Biserica din Sînpaul (jud. Cluj). 1753.
Pictură în tempera pe lemn. 65,5×45 cm.

Icoana este pereche a celei care reprezintă pe Maica Domnului, avînd aceeaşi gamă cromatică şi manieră de a realiza anatomia figurilor şi draperia veşmintelor. Pe cartea deschisă din mîna lui Isus se află data 1753.
A figurat în expoziţiile de la Neuchâtel (1968—1969) şi Torino (1970), precum şi în expoziţia *Pagini de artă închinate Transilvaniei* de la Cluj şi Oradea-Mare (1968—1969).

Bibl.: Trésors, Neuchâtel, p. 71, pl. 6; *Cat. Torino*, p. 32, nr. 53

57. **MAICA DOMNULUI CU PRUNCUL ÎNCADRATĂ DE PROFEŢI** (Pl. 72)

Alba-Iulia. Colecţia Arhiepiscopiei Ortodoxe de Alba Iulia şi Sibiu. Inv. nr. 3624.

Provine din biserica comunei Sînpaul (jud. Cluj) 1753.
Pictură în tempera pe lemn. 63,5 × 46,5 cm.

Maica Domnului, bust, cu copilul pe brațe. Maria poartă un maforion roșu-violet cu umbre puternice negre, peste un văl cafeniu deschis.
Întreaga gamă coloristică este realizată în tonuri de brunuri arse. Puternice accente modelează rotunjimea pomeților, bărbia și ochii. Aureolele în relief decorate cu motive vegetale. Capetele proorocilor sînt deosebit de expresive. Un brîu în frînghie răsucită încadrează icoana. Fondul este argintiu.
Icoana a fost expusă la Neuchâtel, în expoziția *Pagini de artă închinate Transilvaniei* de la Cluj, Oradea-Mare și Sibiu (1968—1969) și la Torino (1970).

Bibl.: Trésors, Neuchâtel, p. 71; *Cat. Torino*, p. 32, nr. 54.

58. ISUS JUDECĂTOR ÎN SCENA «DEISIS» (Pl. 77)

Alba-Iulia. Colecția Arhiepiscopiei de Alba-Iulia și Sibiu. Inv. nr. 3620.
Biserica din comuna Fodora (jud. Cluj).
Pictură în tempera pe lemn. 80 × 61 cm.

Mîntuitorul zugrăvit pînă la genunchi, drapat antic, tunică bogat ornamentată cu broderie și perle. Sus, bustul Mariei și al sf. Ioan Botezătorul.
Coloritul este dominat de tonuri de brun și măsliniu, fondul auriu patinat.
Unele particularități ale figurii ca: apropierea ochilor și a sprincenelor, linia nasului și ovalul ușor alungit vădesc înrîurirea icoanelor rusești.
Rama sculptată în frînghie răsucită.
A figurat în expoziția *Pagini de artă închinate Transilvaniei* de la București, Cluj și Oradea-Mare (1968—1969) și la Torino (1970).

Bibl.: Cat. Torino, p. 33, nr. 65.

59. SF. GHEORGHE (Pl. 78—79)

Colecția bisericii Sf. Nicolae din Șcheii-Brașovului. Inv. nr. 196. Ioan Zugravul. 1753 iunie 1.
Pictură în tempera pe lemn. 91 × 72,5 cm.

Sf. Gheorghe ucigînd balaurul, în centru; pe margine sînt 12 scene din viața și martiriul sfîntului.
Pictura este lucrată sub înrîurirea celei cretane și occidentale. Modul de a trata arhitectura, peisajul și anatomia animalelor vădesc contactul cu arta occidentală.
În partea de jos a scenei centrale se află o inscripție românească amintind numele donatorului Gheorghe a lui Vasilie Giurgevea. Jos, în colțul din dreapta este semnătura meșterului Ioachim Zugravul.
A figurat în expoziția *Pagini de artă închinate Transilvaniei* de la București (1968—1969) și la Torino (1970).

Bibl.: Cat. Torino, p. 32, nr. 52.

60. INTRAREA ÎN BISERICĂ A MARIEI (Pl. 68)

Colecția Arhiepiscopiei de Alba-Iulia și Sibiu. Inv. nr. 35.
Biserica comunei Săliște-Buleni (jud. Maramureș). Secolele XVIII—XIX. Pictură în tempera pe lemn. 44 × 35 cm.

În fundal, arhitecturi schematizate, în partea dreaptă, Ana și Ioachim, însoțind pe Maria copil, în fața tronului marelui preot. Coloritul în tonuri de brun pe fond auriu.
A figurat în expozițiile de la Neuchâtel (1968—1969) și Torino (1970) ca și în expoziția *Pagini de artă închinate Transilvaniei* de la Cluj, Oradea-Mare și Sibiu (1969).

BIBLIOGRAFIE

L'art byzantin, art européen, Palais du Zappeion, Athena, 1964.

Banck A., *Byzantine Art in the collections of the URSS*, Leningrad-Moscova, 1965.

Beza Marcu, *Urme româneşti în Răsăritul Ortodox*, Bucureşti, 1937 (ed. II).

Brătulescu, Victor, *Elemente profane în pictura religioasă*, BCMI, 1934, XXVII, fasc. 80, pp. 49–67.

Brătulescu V., *Biserici din Maramureş*, BCMI, 1943.

Brătulescu V., *Icoanele de familie ale lui Neagoe Basarab*, BOR, LXXIX, 1961, pp. 775–784.

Cat. Torino, vezi *Tesori*.

Cegăneanu Sp., *Ceva despre provenienţa vechilor noastre argintării*, BCMI, 1913, V, pp. 29–33.

Chatzidakis M., *Icônes de Saint-Georges des Grecs et la Collection de l'Institut hellénique de Venise*, Veneţia, 1962.

Cîndea V., S. Agémian, *Icônes melkites*, Exposition organisée par le Musée Nicolas Sursock du 16 Mai au 15 Juin 1969, Beyrouth, 1969.

Dan D., *Mănăstirea şi comuna Putna*, Bucureşti, 1908.

Djurič Voijslav J., *Icônes de Jougoslavie*, Belgrad, 1961.

Drăghiceanu N. Virgiliu, *Catalogul colecţiunilor Comisiunii Monumentelor Istorice*, Bucureşti, 1913, 166 p. +26 pl. +7 pl. color.

Drăghiceanu V., Arh. P. Demetrescu, *Schitul Brădetul-Argeş*, BCMI, 1924, XVII, fasc.40, p. 72, fig. 6–7.

Drăghiceanu V., *Comunicări. Pictorii lui Matei Basarab de la Arnota-Vîlcea*, BCMI, XXII, 1929, p. 138.

Drăghiceanu V., *Icoana de la Vad*, BCMI, 1931, XXIV, p. 29.

Drăguţ Vasile, *Dragoş Coman, maestrul frescelor de la Arbore*, Bucureşti, 1969.

Efremov Al., *Contribuţii la cunoaşterea unor aspecte ale picturii de icoane pe lemn din Transilvania*, în volumul de Comunicări a I[ei] Sesiuni Ştiinţifice a Muzeelor de Artă, iunie 1966, Bucureşti, pp. 32–39, fig. 1–4.

Efremov Al., *Aspecte ale picturii icoanelor pe lemn din sudul Transilvaniei*, RM, 1967, nr. 6, pp. 281–283.

Efremov Al., *Trei icoane maramureşene expuse în străinătate*, RM, 1966, pp. 172–175 +3 fig.

Efremov Al., *Două icoane din prima jumătate a secolului al XVII-lea*, RM, 1967, IV, pp. 139–142 + 2 fig.

Efremov Al., *Ion şi Sofronie zugravii mănăstirii Suceviţa, pictori de icoane*, RM, 1968,V, nr. 6, pp. 503–508.

Efremov Al., *Icoane de la Biserica Craioveştilor*, RM, pp. 467–470 + 4fig.

Elian Al., *Moldova și Bizanțul în secolul al XV-lea*, în volumul « Cultura moldovenească în timpuul lui Ștefan cel Mare », București, 1964, pp. 97—179.
Elian Al., C. Bălan, H. Chircă, O. Diaconescu, *Inscripțiile medievale ale României. Orașul București*, vol. I, București, 1965.
Exposition de l'art roumain ancien et modern, Paris, 1925.
Felicetti-Liebenfals W., *Geschichte der byzantinischen Ikonenmalerei*, Olten-Lausanne, 1956.
Fricky Al., *Objovené poklady*, în revista « Krásy Slovenska », 1967, XLIV, nr. 9, pp. 336—339 + 6 fig.; nr. 10, pp. 368—370 + 4 fig.; nr. 11, pp. 422—425 + 4 fig.
Fricky Al., *Ikonenmalerei in der Ostslowakei*, în « Slovenské Kúpele », 1969, nr. 5, pp. 14—17 + 11 fig.
vezi Simedrea.
Fricky Al., *Ikony zo Severovýchodnéjo Slovenska*, în « Umĕnia Řemesla », 1968/2, pp. 50—55 + 12 fig.
Frický Al., *Icony z východného Slovenska*, Bratislava, 1968 (catalogul expoziției de la Bardéjov).
Frický Al., *Ikony z východného Slovenska, Kosice*, 1971, 26 p + 102 fig.
Gavriil Protul vezi Simedrea...
Iremie Cornel, M. Focșa, *Icoane pe sticlă*, București, 1969 (ed. II).
Ikonen und Kultgeräte aus Rumäniens Kirchen und Klöstern, Austellung veranstaltet vom Stiftungsfond pro Oriente in der Akademie der Bildendenkünste in Wien vom 21 Juni bis 31 Juli 1968, Wien 1968.
Inscripții, vezi Elian Al...
Iorga N., *Inscripții din bisericile României adunate, adnotate și publicate de ...*, 2 vol., București, 1905—1908.
Iorga N., *Cea mai veche icoană din Moldova care însă nu e veche*, BCMI, 1931, XXIV, fasc. 67, pp. 19—30.
Iorga N., *Domnii români după portrete și fresce contemporane*, Sibiu, 1930.
Iorga N., *Icoana românească*, BCMI, 1933, XXVI, fasc. 75, pp. 5—26.
Iorga N., *Vechea artă moldovenească în ținutul Neamțului*, BCMI, 1939, XXXII, fasc. 99.
Iorga N. *Les arts mineurs en Roumanie. Icônes*, vol. I, Bucarest, 1934.
Iorga N., *Portretele Doamnelor Române*, București, 1937.
* * * *Istoria artei feudale*, vol. I, București, 1969.
Klosinska Janina, *Ikonen aus Polen*, (Ikonenmuseum, Recklinghausen, 12 Juni bis 31 Juli 1966), Recklinghausen, 1966.
Lapedatu Al., *Cercetări istorice cu privire la meșterii din Țara Românească*, BCMI, 1912, V, pp. 181—182.
Lapedatu Al., *Meșterii bisericilor moldovene din secolul al XVI-lea*, BCMI, 1912, V, pp. 28—30.
Lazarev V., *Storia della pittura bizantina*, Torino, 1967.
Lazovic M., E. Rossier, *Les icônes dans les collections suisses*, Genève, 14 Juin-29 Septembre, 1968, Musée Rath (cu o introducere de M. Chatzidakis și V. Diurić), Geneva, 1968.
Ljubinković-Ćorovic M., *Ohrid. Icons from the thirteenth and fourteenth Centuries*, Jugoslavija 5 (Macedonia), Beograd, 1952, 81.

Lijubinković-Ćorović M., *Les icônes de l'école de Peć, XVIe – XIXe siècles*, Museul Național, Belgrad, 1955.

Lijubinković-R., M.-Ćorović-Lijubinković, *La peinture medievale à Ohrid*, în volumul « Ohrid. Recueil de travaux du passé historique et culturel d'Ohrid », Ohrid, 1961, pp. 119–144.

Melchisedec, episcopul, *O vizită la cîteva mănăstiri și biserici antice din Bucovina*, R.I.A.F., 1883, I, pp. 245–281.

Melchisedec, episcopul, *Despre icoanele miraculose de la Athon de proveniență română*, A.A.R., 1882–1883, V, secția a II-a, pp. 217–219.

Meteș Ștefan, *Din istoria artei religioase române. I. Zugravii bisericilor române*, Extras din Anuarul Com. Mon. Ist. Secția pentru Transilvania, 1926–1928, Cluj, 1929.

Mihaly de Apșa Ioan, *Diplome maramureșene din sec. XIV și XV* Maramureș-Sighet, 1900.

Millet G., *Broderies religieuses de style byzantin*, Paris, 1947.

Mureșanu Florea, *Biserici și preoți din protopopiatul ortodox român al Clujului*, Cluj, 1946.

Mușlea Candid, *Biserica Sf. Nicolae din Șcheii Brașovului*, vol. I, București, 1943.

Muzicescu M. A., *Muzeul mănăstirii Putna*, București, 1967.

Năsturel P., Vătămanu N., *Icoana de hram a paraclisului de la Spitalul Colțea*, operă a lui Pârvu Mutu, BOR, LXXXVI, 1968, nr. 1-2, pp. 183–188.

Nicolescu Corina, *Arta veche românească*, București, 1964.

Nicolescu Corina, *Miniatura și ornamentul cărții manuscrise din Țările Române, sec. XIV-XVIII*, București, 1964.

Nicolescu Corina, *Dvorski Kostium Rumunije od XIV do XVIII Veka*, Muzej Primeenjene Umetnosti, Septembar-Oktobar, Beograd, 1969.

Nicolescu Corina, *Costumul de curte în Țările Române (sec. XIV-XVIII)*, București, 1970.

Nicolescu Corina, *Istoria costumului de curte (sec.XIV-XVII)*, vol I, București, 1970.

Nicolescu Corina, *Vechea artă Românească din Transilvania*, RM, 1969, VI, 2, pp. 139–140, fig. 1 a,b.

Nicolescu Corina, *Lucrări de artă românească în colecțiile străine*, RM, 1969, VI, nr. 6, pp. 523—526.

Nicolescu Corina, *Studii recente despre icoane*, MMS, 1969, XLV, 5—6, pp. 302—311

Nicolescu Corina, *Lucrări de artă românească în muzeul de icoane de la Recklinghausen*, (R.F.G.) RM, 1970, VII, nr. 1, pp. 43—45, pp. 1—4

Nicolescu Corina, *Un nou fragment din racla Sf. Ioan cel Nou de la Suceava*, MMS, 1970, an 9—12, (sub tipar).

Nicolescu Corina, *Noi aspecte ale picturii românești din Transilvania*, comunicare prezentată la cea de a VI-a sesiune a muzeelor, iunie 1969, în volumul de comunicări XLVI, 7—8, pp. 377—390, fig. 1—8.

Nicolescu Corina, *Icones grecques dans les collections de Roumanie*, comunicare la al II-lea Congres de Studii sud-est europene și balcanice, mai 1970, Athena.

Nicolescu Corina, *Icoane moldovenești din sec. XVI—XVII aparținînd colecției Muzeului de artă al R. S. România*, «Studii Muzeale», 1971, V, pp. 3—12, fig. 1—10.

Odobescu Alexandru, *Opere*, București, 1919.
Olteanu Ștefan, *Meșteșugurile din Moldova în sec. al XVII-lea*, SMIM, 1959, vol. III, pp. 101-232.
Ouspensky L., Lossky, *Der Sinn der Ikonen*, Berna-Olten, 1952.
Petranu Coriolan, *Bisericile de lemn din județul Arad*, Sibiu, 1927.
Ouspensky L., *Essai sur la théologie de l'icônes dans l'église orthodoxe*, Paris, 1960.
Popa Atanasie, *Biserici vechi de lemn românești din Ardeal*, ACMI, 1930–1931.
Popa Atanasie, *Triptice transilvane ortodoxe*, MB, 1964, XIV, nr. 1–3, pp. 49–54.
Popa Radu, *Biserica de piatră din Cuhea și unele probleme privind istoria Maramureșului în secolul al XIV-lea*, Studii și Cercetări de Istorie veche, tom 17, nr. 3, pp. 511–528, fig. 1–7.
Popa Radu, *Recherche d'archéologie médiévale au Maramureș*, Revue Roumaine d'Histoire, 1966, V, nr. 5, pp. 759-780, fig. 1–3.
Popa Radu, Mircea Zdroba, *Șantierul arheologic Cuhea*, Baia Mare, 1966.
Porumb Marius, *Bisericile din Feleac și Vad*, București 1968.
Porumb Marius, *Contribuție la cunoașterea unui meșter zugrav din veacul al XVIII-lea. — Nistor Zugrav din Feleac*, Studia Universitatis Babeș-Bolyai, Series Historia, 1968, 1, pp. 21–30, fig. 1–6.
Porumb Marius, *Trei icoane inedite din biserica din Budești-Susani, județul Maramureș*, Studia universitatis Babeș-Bolyai, Series Historia, 1969, nr. 2.
Porumb Marius, *Icoane ale unui zugrav anonim din veacul XVI*, Acta Musei Napocensis, 1970, VII, pp. 575—584.
Radojcić S., *Die serbische Ikonenmalerei vom 12. Jahrundert bis zum Jahre 1459*, Jahrbuch der österreichischen byzantinischen Gesellschaft, V, Graz-Köln, 1956.
Radojcić Svetozar, *The icons of Serbia and Macedonia*, Belgrad, 1963.
Rice D. Talbot, *The Icons of Cyprus*, Londra, 1937.
Rice D. Talbot, *Byzantine Icons*, Londra, 1959.
Rumanian Art Treasures, Fifteenth to eighteenth centuries, 1965–1966, The Royal Scottish Museum, Edinburgh, The National Museum of Walles, Cardiff, The Arts Council Gallery, 4 St. James's Square, London, Londra, 1965.
Rumänische Kunstschätze des 15. bis 18 Jahrhunderts, Stuttgart, 15 Juni bis 3, Juli 1966, Stuttgart, 1966.
* * * *Scurtă Istorie. Scurtă Istorie a Artelor Plastice în R. P. R.* I. *Arta românească în epoca feudală*, București 1957.
Simedrea Tit, *Gavriil Protul, Viața și traiul Sfinției sale părintelui nostru Nifon patriarhul Țaringradului care au strălucit între multe patemi și ispite în Țaringrad și în Țara Românească* (ed. de...), BOR, 1937, LV, nr. 5—6 (extras)
Simedrea Tit, *Icoana junghiată de la Argeș. Glosă pe marginea vieții Sfîntului Nifon*, în «Omagiu I.P.S. Dr. Nicolae Bălan Mitropolitul Ardealului», Sibiu, 1940, pp. 710—718.
Skrobucha H., *Sammlung Popoff, Russische Ikonen von 15—19 Jahrhundert*, Recklinghausen, 1965.
Skrobucha H., *Le message des icônes*, Friebourg, 1966.
Skrobucha H., *Ikonen Museum*, Kunstsammlungen des Stadt Recklinghausen, Reklinghausen, 1968 (ed. IV).

Skrobucha Heinz, *Ikonen, 13. bis 19. Jahrhundert*, Haus des Kunst München, 11. Oktober 1969, bis 4. Januar 1970, München, 1969.
Somogy Arpád, *Régi Szerb Egyházmüvészet*, Budapest, 1965.
Sotiriou M. et G., *Icônes du Mont Sinaï*, Athènes, 1965, tom I (text), tom II (album).
Şerbănescu Niculae, *450 de ani de la sfinţirea bisericii mănăstirii Curtea de Argeş*, BOR, 1967, nr. 7–8, pp. 730–754.
Ştefănescu I. D., *L'évolution de la peinture religieuse . . .* Paris, 1928 (icoanele pp. 65–74).
Ştefănescu I. D., *Monuments d'art chrétien trouvés en Roumanie*, Byzantion, 1931, VI, fasc. II, pp. 571—612, pl. 23–52.
Ştefănescu I. D., *Le monastère de Râsca*, Byzantion, 1936, X, fasc. 2, pp. 553—590, pl. XII–XXXV.
Ştefănescu I. D., *Icoana sfîntului Nicolae de la Vad*, Analecta, 1947, IV, Mănăstirea Neamţ, pp. 111–115+1 fig.
Ştefănescu I. D., *Averea de artă religioasă a Moldovei. Tezaurul de la Putna*, MMS, 1957, XXXIII, nr. 8–9, pp. 591–601.
Ştefănescu I. D., *Averea artistică a bisericii ortodoxe din Moldova*, MMS, 1958, XXXIV, nr. 5–6, pp. 410–417.
Ştefănescu I. D., *Icoane de artă în Moldova*, MMS, 1959, XXXV, nr. 9–12, pp. 589–599.
Ştefănescu I. D., *Monumente de artă religioasă. Icoane alese*, GB, 1959, XVIII, pp. 260–268.
Ştefănescu I. D., *Arta Veche a Maramureşului*, Bucureşti, 1968.
Ştefănescu I. D., *Şcoala de pictură din mănăstirile Cernica şi Căldăruşani — ucenicia lui N. Grigorescu*, BOR, 1969, pp. 364–392 + 8 pl.
Tafrali Oreste, *Le trésor byzantin et roumain du monastère de Poutna*, Paris, 1925.
Teodorescu G., *Biserica Ruda-Bârseşti din comuna Bercioi-Argeş*, BCMI, 1929, XXII, fasc. 62, p. 173, fig. 1.
Tesori d'Arte di Romania, Torino, 1970.
Tezaurul, Studii asupra tezaurului restituit de U.R.S.S., Bucureşti, 1958 (Icoanele, pp. 173–210, fig. 1–30).
Tkác Štefan, *Ikony na Slovensku*, Slovenska Národná Galéria, Bratislava, 1968.
Tocilescu Gr., *Biserica episcopală a mănăstirii Curtea de Argeş*, Bucureşti, 1886.
Tocilescu Gr., *Raporturi asupra cîtorva mănăstiri şi biserici din ţară, prezentate Ministerului artelor şi al învăţămîntului public*, Anal. Acad. Rom. Monumente şi Colecţii, seria II, tom. VIII (1885–1886), sect. II, pp. 133–238 (extras Bucureşti, 1887, 99 p.).
Tomic G., *Les peintures d'icônes de Boka-Kotorska. XVIIe – XIXe siècles*, Muzeul Naţional, Belgrad, 1957.
Treasures, vezi Rumanian Art.
Trésors de Chypre, 6 Juillet-15 Septembre 1968, Musée d'Art et d'Histoire, Genève, 1968.
Trésors, Roumanie. Trésors d'Art, Neuchâtel, 7 Juillet 1968–5 Janvier 1969, Neuchâtel, 1968.
Vătăşianu Virgil, *Istoria Artei feudale în Ţările Române*, vol. I, Bucureşti, 1958.
Voinescu Teodora, *Zugravul Pârvu Mutu şi şcoala sa*, SCIA, 1955, nr. 3–4, pp. 133–157.
Voinescu Teodora, *Noi identificări de meşteri argintari din Transilvania*, Studii Muzeale, 1957, I, pp. 29–42.

V o i n e s c u T e o d o r a, *Pârvu Mutu Zugravu*, Bucureşti, 1968.
X y n g o p o u l o s A., *Collection Hélène Stathatos. Les objets byzantins et post-byzantins*, Lièges, 1957.
X y n g o p o u l o s A., *Icônes du XIIIe siècle en Grèce*, în volumul « L'art byzantin du XIIIe siècle », Symposium de Sopoćani, 1965, Belgrad, 1967, pp. 77—82 + 14 pl.
W e i t z m a n n K. M. C h a t z i d a k i s, K. M i j a t e v, S. R a d o j c i c, *Frühe Ikonen. Sinai, Griechenland, Bulgarien, Jugo-Slawien*, München, 1966.
W e n d t C. H e i n r i c h, *Rumänische Ikonenmalerei*, Eisenhach, 1953.

PRESCURTĂRI BIBLIOGRAFICE

PERIODICE

ACMI = Anuarul Comisiunii Monumentelor Istorice
AAR = Analele Academiei Române.
BCMI = Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice.
BOR = Biserica Ortodoxă Română.
GB = Glasul Bisericii.
MB = Mitropolia Banatului.
MMS = Mitropolia Moldovei şi Sucevei.
MO = Mitropolia Olteniei.
RIAF = Revista pentru istorie, arheologie şi filologie.
RM = Revista Muzeelor.
SCIA = Studii şi Cercetări de Istoria Artei.
SMIM = Studii şi Materiale de Istorie Medie.

ILUSTRAȚII

Majoritatea icoanelor cuprinse în albumul de față au putut fi mai bine cercetate și prezentate cu prilejul diferitelor expoziții din țară și străinătate, datorită muncii Atelierului de restaurare din cadrul Muzeului de artă al Republicii Socialiste România, din București.

Restaurator stagiar, GABRIEL CATRINESCU: nr. 54 (1968).

Restaurator principal, VARVARA IONESCU: nr. 5 (1965); nr. 11 (1969); nr. 18 (1965); nr. 20 1965); nr. 27 (1965); nr. 34 (1965); nr. 36 (1966); nr. 40 (1967); nr. 41 (1968); nr. 42 (1968); nr. 45 1965); nr. 46 (1967); nr. 48 (1968); nr. 56 (1968); nr. 57 (1968); nr. 58 (1968); nr. 60 (1968).

Restaurator principal, IOANA LAZAROVICI: nr. 3 (1965); nr. 6 (1963); nr. 7 (1969); nr. 16 (1963); nr. 21 (1965); nr. 23 (1965); nr. 32 (1965); nr. 44 (1968); nr. 47 (1968); nr. 50 (1968); nr. 51 (1968); nr. 52 (1968); nr. 59 (1969).

Restaurator șef, GH. ZIDARU: nr. 4 (1957); 5 (1957); nr. 17 (1968); nr. 28 (1958); nr. 29 (1969); nr. 13 (1968); nr. 53 (1968); nr. 55 (1968).

Maica Domnului încadrată de profeți.
Mînăstirea Văratec, Neamț.
Epoca lui Petru Rareș (cat. 8).

I

2, 3 *Sf. Nicolae.* Secolul al XV-lea.
Mînăstirea Văratec, Neamț.
Ansamblu și detaliu (cat. 1).

4 *Maica Domnului încadrată de profeți.*
Începutul secolului al XVI-lea.
Mînăstirea Bistrița, Vîlcea.
(Muzeul de artă, București) (cat. 2).

Maica Domnului Hodighitria.
Prima treime a secolului al XVI-lea. 5
Mînăstirea Govora, Vîlcea,
(cat. 7).

6 *Sf. Nicolae.*
Biserica Episcopală din Argeş. 1517.
(Colecţia Patriarhiei Române) (cat. 3).

Plîngerea lui Christos. Biserica Episcopală din Argeș.
Începutul secolului al XVI-lea,
(Muzeul de artă, București). Detaliu (cat. 6).

8 *Schimbarea la față.*
Mînăstirea Agapia, Neamț.
Prima jumătate a secolului al XVI-lea (cat. 9).

Sf. Simeon și Sava.
Biserica Episcopală, Argeș. 1522—1523, 9
(Muzeul de artă, București) (cat. 4).

10, 11 *Sf. Simeon și Sava.*
(Muzeul de artă, București).
Detalii: *Capul sf. Simeon; Roxanda și Stanca îngenuncheate.*

Coborîrea după cruce. Biserica Episcopală, Argeș, 1522—1523 (Muzeul de artă, București).
Ansamblu și detaliu: *Capul Despinei-Milița* (cat. 5).

12, 13

14 Tripticul din biserica Agîrbiciu.
Cluj. 1555.
Detaliu: *Stihirea de Crăciun* (cat. 10).

Tripticul din biserica Agirbiciu.
Cluj. 1555. 15
Detaliu: *Sf. Vasile și sf. Paraschiva.*

16, 17 Tripticul de la Minăstireni-Bica.
Cluj. Cca 1563.
Ansamblu și detaliu: *Capul Maicii Domnului* (cat. 11).

18 Tripticul de la Mănăstireni-Bica.
Cluj, Cca 1563.
Detaliu: *Coborirea la Iad.*

Înălţarea Domnului.
Mînăstirea Putna, Suceava. 1568.
Detaliu (cat. 12).

19

Maica Domnului încadrată de profeți. Mînăstirea Pîngărați, Neamț.
Sfîrșitul secolului al XVI-lea (Muzeul de artă București).
Ansamblu și detaliu: *Capul Mariei* (cat. 17).

20, 21

22, 23 *Maica Domnului a patimilor*. Secolul al XVI-lea. Biserica Sf. Nicolae din Șcheii-Brașovului. Ansamblu și detaliu (cat. 18).

22, 23 *Maica Domnului a patimilor.* Secolul al XVI-lea.
Biserica Sf. Nicolae din Șcheii-Brașovului.
Ansamblu și detaliu (cat. 18).

24 *Maica Domnului cu pruncul.*
Sfîrşitul secolului al XVI-lea,
(Muzeul de artă, Bucureşti) (cat. 16).

Maica Domnului încadrată de profeți.
Mînăstirea Humor, Suceava.
A doua jumătate a secolului al XVI-lea (cat. 13).

26 *Arhanghelul Mihail.*
Mănăstirea Humor, Suceava.
A doua jumătate a secolului al XVI-lea (cat. 14).

Deisis. Mînăstirea Humor, Suceava.
A doua jumătate a secolului al XVI-lea
(cat. 15). 27

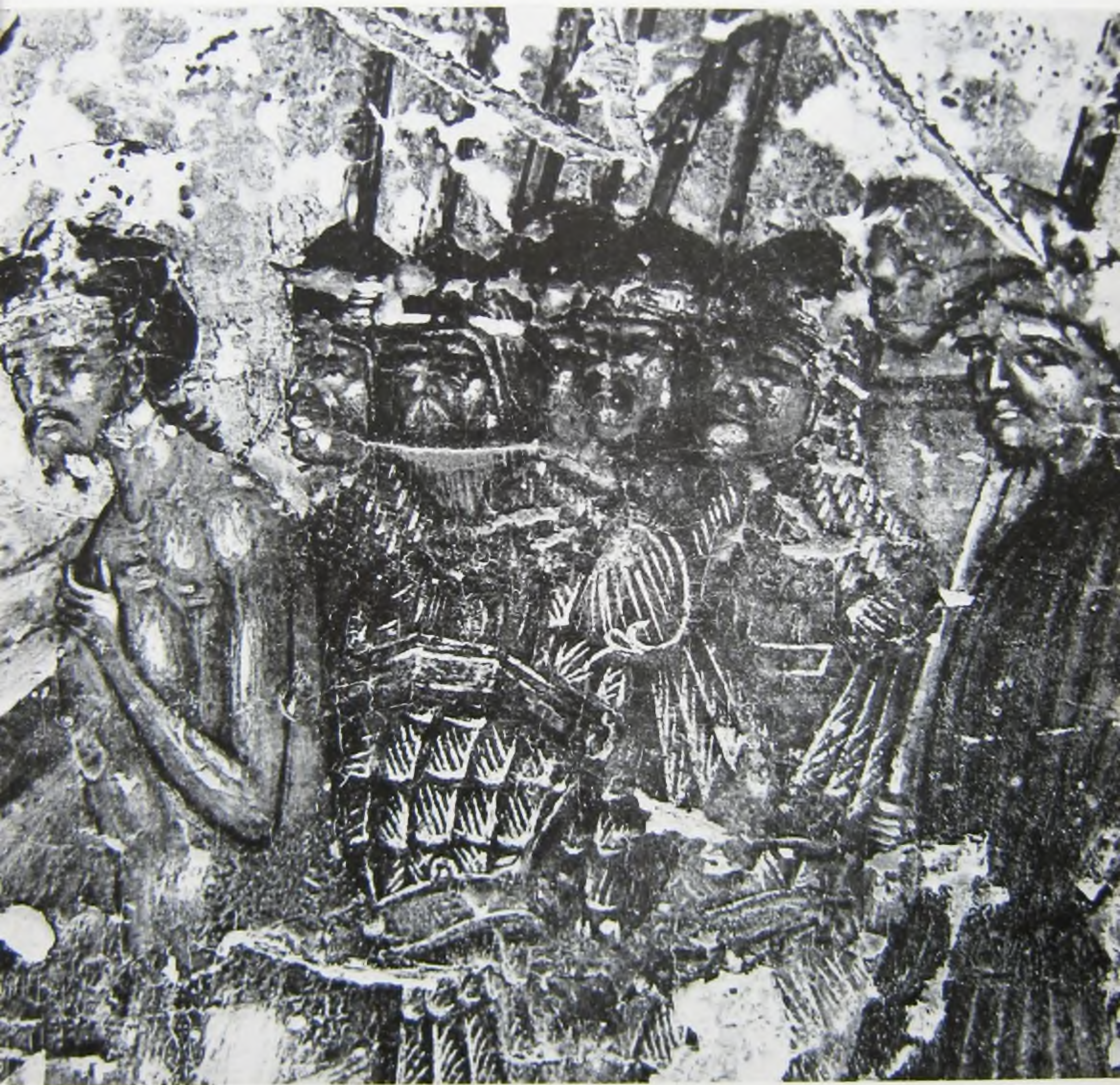

28, 29 «Pietà». Sfîrşitul secolului al XVI-lea.
Mînăstirea Bistriţa, Neamţ.
Ansamblu şi detaliu (cat. 20).

30 *Sf. Ioan cel nou în fața Eparhului.*
Fragment din racla sfîntului.
(Muzeul de artă, București). (cat. 21).

Sf. Ioan cel Nou în fața Eparhului.
Fragment din racla sfîntului.
(Muzeul de artă, București). Detaliu.

32 *Sfinți militari. Sf. Treime.*
Mînăstirea Sucevița, Suceava. Cca 1600,
(Muzeul de artă, București) (cat. 22).

Buna Vestire.
Uși împărătești de la Cîrligi, Bacău. 33
Sfîrșitul secolului al XVI-lea (cat. 23).

34 *Maica Domnului cu copilul.*
Mînăstirea Bistrița, Neamț.
Secolul al XVII-lea (cat. 27).

Sf. Paraschiva. Biserica Catargiilor.
Com. Dărmănești, Neamț.
(Muzeul de artă, București) (cat. 28).

IC

36 *Duminica floriilor*. Mînăstirea Moldovița, Suceava. Cca 1600. Detaliu: *Grupul apostolilor* (cat. 24).

Invierea lui Lazăr. Detaliu. Mînăstirea Moldovița, Suceava, Cca 1600 (cat. 25). 37

38 *Maica Domnului tronînd încadrată de profeți.*
Detaliu. Mînăstirea Pîngărați, Neamț.
Secolul al XVII-lea (cat. 26).

Maica Domnului cu pruncul. 39
Mînăstirea Valea, Argeș.
Secolul al XVII-lea. (cat. 29).

Ο Ω Ν

40 *Maica Domnului cu pruncul.* Detaliu.
Mînăstirea Valea, Argeş.
Secolul al XVII-lea

Maica Domnului Hodighitria. Icoană de la Văleni, Maramureş. Secolul XVI—XVII, (Muzeul judeţean, Sighet). 41
Detaliu: *Arhanghelul Rafail* (cat. 19).

42 *Maica Domnului Hodighitria.*
Icoană de la Văleni, Maramureş.
Secolul XVI—XVII (Muzeul judeţean, Sighet).

Sf. Nicolae. Detaliu
Biserica Veche, Hunedoara. 1654,
(cat. 31).

44 *Schimbarea la față*. Secolul al XVII-lea. (Muzeul de artă, București) (cat. 32).

Isus pe cruce. Pitești. Secolul al XVII-lea, (Muzeul de artă, București) (cat. 33). 45

46 *Sf. Nicolae.*
Mînăstirea Arnota, Vîlcea. Cca. 1640,
(Muzeul de artă, București) (cat. 30).

Arhanghelul Mihail.
Schitul Topolnița, Mehedinți. Secolul al XVII-lea,
(Muzeul de artă, București) (cat. 34).

48, 49 *Sf. Gheorghe ucigînd balaurul.* Secolul al XVII-lea. (Muzeul de artă, București). Ansamblu și detaliu: *Capul împăratului* cat. 35).

Adormirea Maicii Domnului.
Secolul al XVII-lea.
Ansamblu și detaliu: *Grup de apostoli* (cat. 36). 50, 51

52 *Prezentarea la templu a Maicii Domnului.* Biserica din Doiceşti, Prahova. Sfirşitul secolului al XVII-lea (cat. 38).

Maica Domnului. Începutul secolului al XVIII-lea. Biserica Sf. Ilie, Cimpulung, (Muscel) (cat. 39). 53

54,55

Adormirea Maicii Domnului. Nicolae Zugravul. 1708. Ansamblu și detaliu: *Cap de apostol* (cat. 37).

56 *Coborîrea Duhului Sfînt.*
Biserica din Văleni, Maramureş.
Secolul al **XVIII**-lea (cat. 52).

Sf. Paraschiva. Nordul Transilvaniei.
Zugravul Toma.
Secolul **XVII—XVIII** (cat. 40). 57

58 *Sf. Paraschiva*. 1750. Biserica Dragu, Sălaj (cat. 42).

Sf. Nicolae. Secolul al XVIII-lea. Biserica din Cuştelnic, Mureş, Detaliu (cat. 41). 59

60, 61 *Adormirea Maicii Domnului.*
Biserica din Vinga. Secolul al XVIII-lea.
Episcopia Aradului. Ansamblu şi detaliu (cat. 43).

62, 63 *Adormirea Maicii Domnului.*
Secolul al XVIII-lea (Maramureș?).
Ansamblu și detaliu (cat. 44).

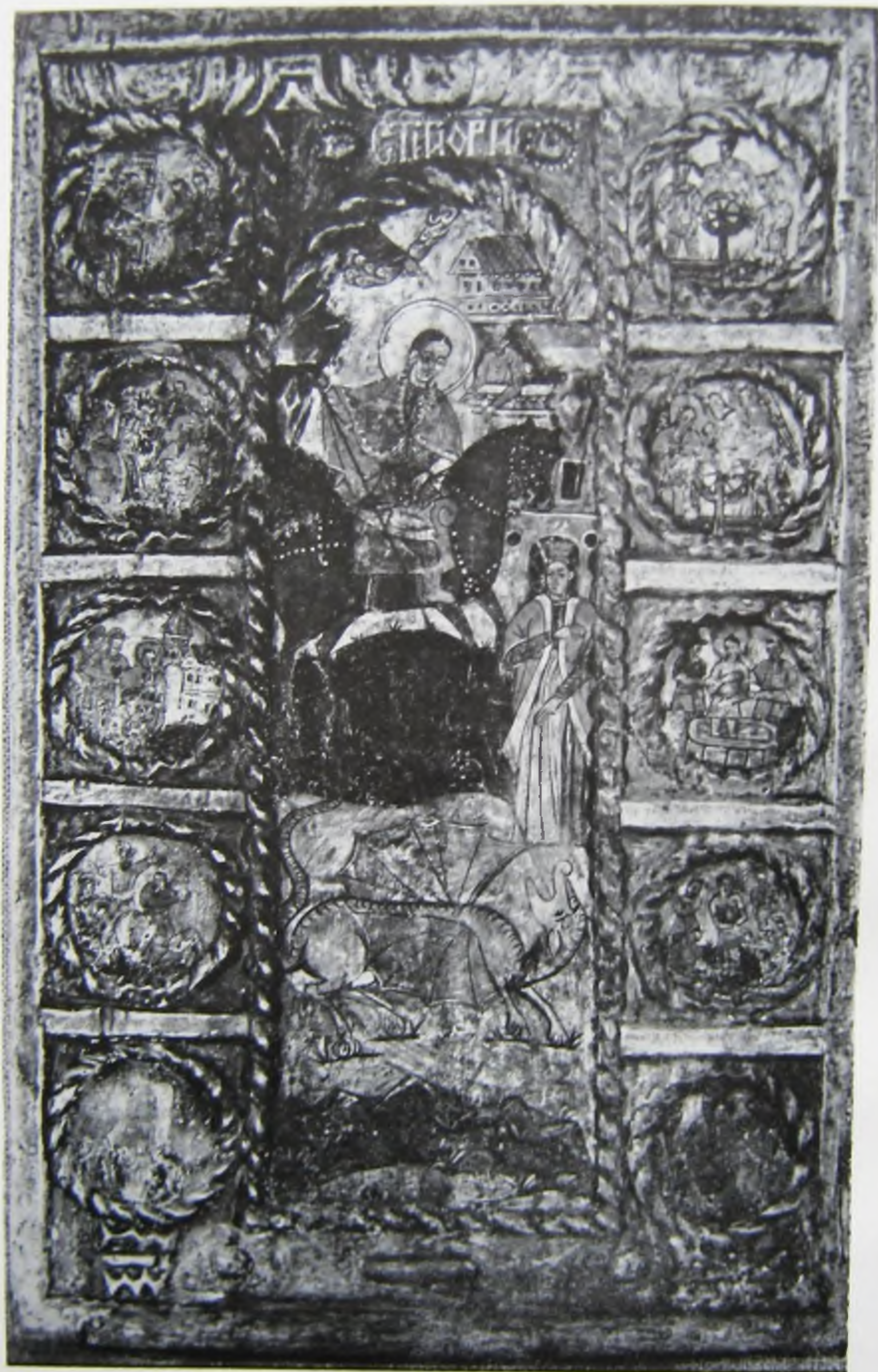

ЊСКЪТОРИ,

Sf. Nicoloe.
Biserica din Turnu — Roșu, Sibiu.
1754 (cat. 46).

Sf. Nicolae. Secolul al XVIII-lea.
Biserica din Poiana Mărului,
Brașov. 1743, (cat. 45.)

НИ
КОЛ

66 *Sf. Gheorghe înconjurat de scene din viața.*
Biserica din Văleni, Maramureș.
Secolul al XVIII-lea (cat. 47).

Adormirea Maicii Domnului.
Biserica com. Lița, Cluj.
Secolul al XVIII-lea (cat. 48). 67

68 *Intrarea în biserică a Mariei.*
Biserica din Săliște-Buleni, Maramureș.
Secolul XVIII—XIX (cat. 60).

Soborul Apostolilor.
Biserica din Văleni, Maramureș.
Secolul al XVIII-lea (cat. 49). 69

70 *Sf. Gheorghe.*
Biserica din Văleni, Maramureș.
Secolul al XVIII-lea (cat. 50).

Arhanghelul Mihail.
Maramureș,
(cat. 51).

72 *Maica Domnului*. Detaliu, 1753. Biserica din Sînpaul, Cluj, (cat. 57).

Sf. Nicolae. Secolul al XVIII-lea. Biserica din Tîrnăvița. Episcopia Aradului (cat. 54). 73

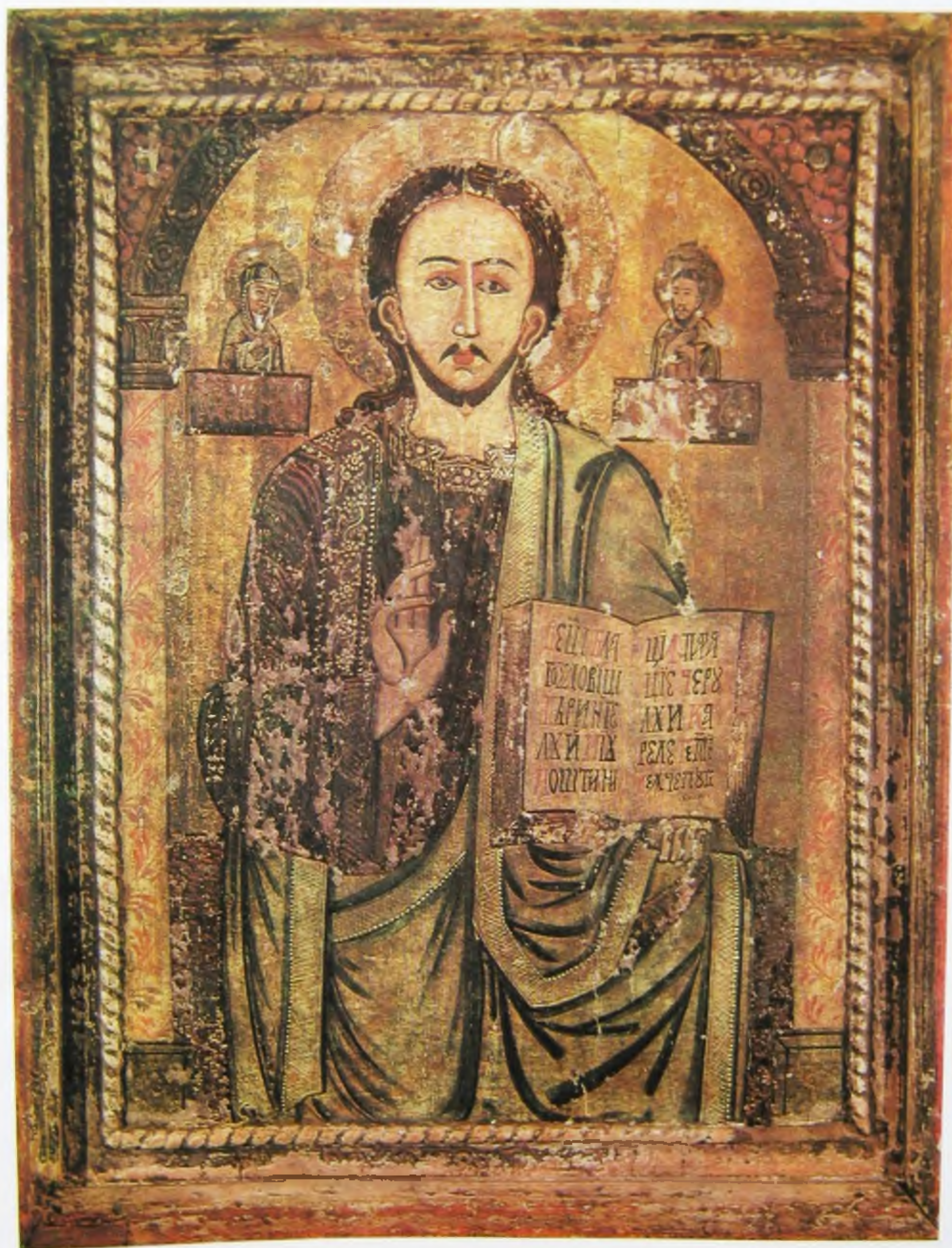
74 *Isus învăţător*. Biserica din Tîrnăviţa. Episcopia Aradului. Secolul al XVIII-lea (cat. 53).

75 *Isus învăţător*. Detaliu, 1750, Centrul Transilvaniei, (cat. 55).

76 *Mintuitorul încadrat de apostoli.*
1753. Biserica din Sinpaul, /Cluj,
(cat. 56).

« Deisis ».
Biserica com. Fodora, Cluj.
Secolul al XVIII-lea (cat. 58). 77

78, 79 *Sf. Gheorghe*. Ioan Zugravul. Biserica St. Nicolae din Șcheii-Brașovului. 1753. Ansamblu și detaliu: *Scenă din viața sfîntului Gheorghe* (cat. 59).

Lector: MARIN IVAN
Macheta: NICOLAE MIHĂILESCU

Coli tipar: 7
Planşe, tipar înalt: 40
C.Z. pentru biblioteci mari: 7
C.Z. pentru biblioteci mici: 7.748

Întreprinderea poligrafică „Arta Grafică"
Calea Şerban Vodă. 135
Bucureşti
Republica Socialistă România
1971

I. D. Ştefănescu:

« Icoanele sînt opere de artă. Acelea de concepţie şi execuţie monumentală rămîn, de multe ori, martorii unici şi preţioşi ai unor ansambluri care au dispărut . . .

Dovezi ale spiritului şi stilului vremii, ele dobîndesc deseori importanţa unor monumente istorice, fiindcă cuprind portrete şi mărturisesc suflete care au fost; de atîtea ori ele sînt şi crîmpeie de viaţă omenească prezentate în plin şi cu înţeles . . .»

Corina Nicolescu:

« Privite în ansamblu, icoanele deţin un loc de seamă în arta veche românească, în primul rînd prin capacitatea de interpretare şi modalităţile de realizare a unor vechi teme de o neobişnuită varietate.

Icoanele sînt valoroase documente de reconstituire a mediului artistic dintr-o anumită epocă, unele fiind direct legate de pictura murală, unde-şi găsesc izvorul. »

EDITURA MERIDIANE

